

Prajda Katalin
Levelező üzletemberek
Firenzeiek a Zsigmond korban¹

A közelmúltban megjelent publikációk, amelyek a Firenzei Köztársaság és a Magyar Királyság közös történetével foglalkoznak kivétel nélkül a firenzeiek távolsági kereskedelemben betöltött szerepét tárgyalják. Teke Zsuzsa új nevekkkel és hozzájuk köthető eseményekkel gazdagította eddigi ismereteinket a témáról, próbálva adatokat szolgáltatni ezen kapcsolatok minőségével és, nem utolsósorban, volumenével összefüggésben. Az általa elsőként ily módon bemutatott kérdéskör tárgyalása iránymutatóvá vált más történészek számára is.² Legújabbán Arany Krisztina kutatja a témát, aki néhány a Magyar Királysággal kapcsolatba került firenzei kereskedő üzleti stratégiáját vázolta fel.³ Tőlük függetlenül Martin Štefánik elsősorban a rézkereskedelemből kiindulva a mai Szlovákia területén található bányákat és a belőlük hasznot húzó firenzeiek történetét dolgozza fel.⁴ Annak ellenére, hogy az említett történészek számos új információra hívták fel a figyelmet ezen történeti probléma kapcsán, gyakran csupán egyetlen forráscsoportra vagy adatra támaszkodtak érvelésükben. Érthető módon a téma kutatásának gátját képezi az, hogy a nem Olaszországban élő szakembereknek kevés lehetősége nyílik a forrásfeltárássra, valamint nehézséget jelent az a tekintélyes iratmennyiség is, amely Firenze középkori történetével kapcsolatban rendelkezésre áll. Vannak olyan forráscsoportok, amelyek vizsgálata elengedhetetlen a kutatók

¹A jelen tanulmány nem tekinthető egy lezárt kutatás végeredményének, sokkal inkább egy folyamatban lévő munka egy állomásának, s ily módon a szerző minden észrevételt, kritikát szívesen fogad. A kutatásban nyújtott támogatásért köszönet illeti a firenzei European University Institute, Department of History and Civilization-t. Ugyanakkor szeretném megköszönni mindhárom, a Firenze és a Magyar Királyság Zsigmond kori közös történetét kutató szakembernek, hogy alkalmam volt kutatási tapasztalatainkat megvitatni egymással. A kéziratához fűződő hasznos észrevételeikért hálával tartozom Domokos Györgynek, Oborni Teréznek, Szatlóczki Gábornak, Teke Zsuzsának és Zsoldos Attilának.

²A magyar kutatástörténetre vonatkozóan iránymutatásként szolgál *Arany Krisztina*: Firenzei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a 15. században. In: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Szerk. Kubinyi András, Laszlovszky József, Szabó Péter. Bp. 2008. 277–293.

³*Arany Krisztina*: Siker és kudarc. Két firenzei kereskedőcsalád, a Melanesi-k és Corsini-k Budán Luxemburgi Zsigmond uralkodása (1387–1437) alatt. *Századok* 141. (2007) 943–964., *Uő*: Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon, 1370–1450: prozopográfiai adattár. *Fons* 14. (2007) 483–549., *Uő*: Success and Failure. Two Florentine Merchant Families in Buda during the Reign of King Sigismund (1387–1437). In: *Annual of Medieval Studies at Central European University*. Vol. 12. Eds. Katalin Szende, Judith A. Rasson. Bp. 2006. 943–966., *Uő*: Apák, fiúk, fivérek, üzleti partnerek. A XV. század első felében Magyarországon dolgozó firenzei családok együttműködésének formái. *Fons* 16. (2009) 157–190., *Uő*: Generations Abroad: Florentine Merchant Families in Hungary in the First Half of the Fifteenth Century. In: *Generations in Towns. Succession and Success in Pre-Industrial Urban Societies*. ed. Finn-Einar Eliassen- Katalin Szende Newcastle, 2009. 129–152.

⁴*Martin Štefánik*: Die Anfänge der slowakischen Bergstädte. Das Beispiel Neusohl. Stadt und Bergbau. herausgegeben von Karl Heinrich Kaufhold und Wilfried Reininghaus. Wien 2004. 295–312., *Uő*: Kupfer aus dem ungarischen Königreich im Spiegel der venezianischen Senatsprotokolle im 14. Jahrhundert. In: *Der Tiroler Bergbau und die Depression der europäischen Montanwirtschaft im 14. und 15. Jahrhundert. Akten der internationalen bergbaugeschichtlichen Tagung Steinhaus*. Herausgegeben von Rudolf Tasser und Ekkehard Westermann. Innsbruck, 2004. 210–226.

számára, ilyen például az 1427. évi *Catasto*, az első részletes firenzei adóösszeírás.⁵ Annak ellenére, hogy a *Catasto* használata egy társaság üzletvitelének elemzésére bevett gyakorlat a gazdaságtörténészek körében, ezeket az adatokat mégis legtöbb esetben a társaságok után fennmaradt egyéb iratok, így számadáskönyvek és üzleti levelezések párhuzamos vizsgálatával igazolják.⁶ Erre azért van szükség, mert a *Catasto*, adóösszeírás lévén, a belőle nyert adatokat csak nagy körültekintéssel érdemes kezelni, különösen egy társaság, család vagy esetleg nemzetség vagyoni helyzetével összefüggésben. Nem csupán azért, mert egy ilyen elemzéshez egy család gazdasági egységét, vagy egy nemzetség leszármazását és az általuk alapított társaságok belső szerkezetét szükséges a lehető legnagyobb alaposággal feltárni, hanem azért is, mert — annak ellenére, hogy több korrekció is készült a *Catasto* hibáinak kiszűrésére — a korabeli politikusok is tisztában voltak annak kétes értékével. Így a priorok és tanácsadók 1432. évi gyűlésének egyik jegyzőkönyvében a következő olvasható abban a részben, ahol a *Catasto* hibáinak kijavításáról tárgyaltak: „*azt mondják, sokaknak vannak fiktív adószói, akik a valóságban nem is adószók*”.⁷ Ennek részletes tárgyalásából kiderül, hogy a bevallásokban nagyon sokszor érhető tetten ez a jelenség. Az ilyenfajta csalásokra azért is kerülhetett sor, mert a *Catasto* iratai legtöbbször említést sem tesznek a két kereskedő között fennállt kapcsolat természetére, azokat csak nevek és számok halmazára egyszerűsíti, mint ahogy azt korábban Arany Krisztina is megjegyezte.⁸ Ennek eredményeként az 1427. évi *Catasto*, majd annak 1430/1431. évi kiegészítése, valamint az 1433. évi *Catasto* között az alapvető különbséget elsősorban abban kereshetjük, hogy míg az első adóösszeírás alkalmával egyszerűsített listát közöltek az érintett kereskedők adószóikról és hitelezőikről, 1433-ban a nemzetközi kereskedelemben érdekelt társaságok tulajdonosainak nagyobb része csatolta a vállalkozás könyvelésének másolatát a bevallásához, mint azt megelőzően. Amely esetben ez nem történt meg, akkor is az adószók jelentős része legalább különválasztotta az általa működtetett társaság és a saját háztartásához kapcsolódó adószók és hitelezők listáját. Ennek eredményeként az 1433. évi firenzei adóösszeírás már elméletileg valamivel árnyaltabb képet nyújthat a Magyar

⁵ A *Catasto*ról részletesebben: I. *Teke Zsuzsa*: Az 1427. évi firenzei *catasto*. Adalékok a firenzei–magyar kereskedelmi kapcsolatok történetéhez. *Történelmi Szemle* 27. (1984) 42–49., *Uő*: A firenzeiek vagyoni helyzete a Zsigmond-kori Magyarországon az 1427. évi *Catasto* alapján. *Történelmi Szemle* 43. (2001) 55–60.

⁶ Lásd a Serristori-társaságról szóló fejezetet példaként: *Sergio Tognetti*: Un'industria di lusso al servizio del grande commercio. Il mercato dei drappin serici e della seta nella Firenze del Quattrocento Firenze 2002., valamint *Uő*: Da Figline a Firenze. Ascesa economica e politica della famiglia Serristori della metà del Trecento agli inizi del Cinquecento Firenze 2006.

⁷ A *Catasto* hibáinak korrekcióját javasolta 1432. márc. 21-én a Consulte alkalmával négy firenzei polgár, közöttük Simome di Pagolo Carnesecchi, aki a Magyar Királyság felé irányuló távolsági kereskedelemben is érdekelt volt, I. Archivio di Stato di Firenze (a továbbiakban: ASF) Consulte e Pratiche 50. fol. 131^v.

⁸ A *Catasto* bevallásaiban legtöbbször az adószók és hitelezők egyszerű, név szerinti felsorolásával találkozunk, a név mellett pedig az oda tartozó összeggel, ritkábban megemlítik a társaság tagjait is, mint például a fentebb említett Simone, Antonio és Giovanni di Paolo di Berto Carnesecchi bevallásában 1427-ben. Esetenként az eredeti bevallásokban több információ áll rendelkezésre, mint az írnokok által készített bevallásokban, de ez néhány példától eltekintve nem érinti az adószók és hitelezők listáit, I. ASF *Catasto* 55. fol. 786^r–792^r., *Catasto* 79. fol. 83^r. Arany Krisztina ezzel kapcsolatos megállapításait lásd: *Arany K.*: Siker és kudarc i. m. 947.

Királyság területén megfordult firenzei kereskedők életéről és társaságaik vagyoni helyzetéről, ugyanakkor az érintett kérdésben rendelkezésre álló olyan bevallások száma elenyésző lehet, ahol üzleti könyvek másolatát is csatolták.⁹

Az ilyen típusú iratok értelmezéséhez jelenthetnek hasznos segítséget az üzleti- és magánlevelezések, amelyek vizsgálatával lehetőség nyílik árnyaltabb képet felvázolni arról, hogy a firenzeiek hogyan intézték üzleti ügyeiket és miként működtek az általuk alapított társaságok, betekintést nyerhetünk kereskedelmi csatornáikba, miként folytattak egymással levelezést és egyáltalán, miért volt hasznos gazdasági és társadalmi szempontból a rendszeres információáramlás a kereskedők között.¹⁰ Ezen hiányt betöltendő a jelen munka kísérletet tesz arra, hogy részletekbe menően bemutassa és néhány szempontból elemezze a Magyar Királyság történetével kapcsolatban előkerült levelezéseket, amelyek ezidáig nem képezték egyetlen munka gerincét sem. Talán erősen sérült állapotuknak is köszönhető, hogy az iratok több esetben hibás néven kerültek besorolásra a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteménybe, s a levelek egyike sem jelent meg a Zsimond kori Oklevéltár vonatkozó köteteiben.

Bevezetés

A Magyar Királyságban élő firenzei diaszpóra minden bizonnyal egy nagyon kiterjedt üzleti- és magánlevelezésnek adott hátteret, amelyből azonban csak töredékek maradtak ránk: egyrészt a firenzei apátság, másrészt a Medici család Nagyhercegség előtti iratai között. Mindkét forráscsoport már régóta ismert és elérhető a hazai kutatás számára.¹¹ A firenzei apátság iratait legelőször Balogh Jolán mutatta be, nem túl részletesen, 1926-ban megjelent tanulmányában, szinte egyáltalán nem hivatkozva magukra a levelezésekre.¹² Az általa leírt iratok mindegyike az apátság 326. számú alfondjában található, amelyek között két nagyobb levelezést lehet elkülöníteni: egyrészt Filippo di

⁹ Az eddigi általam szisztematikusan átnézett iratok csupán egyetlen városnegyedet érintenek a négyből, de itt egyetlen olyan magyar érdekeltségű társasággal sem találkozhatunk, amelynek tagjai az üzleti könyvek másolatát is csatolták volna bevallásukhoz (ASF Catasto 468–485.). Például a már említett Simone di Pagolo Carnesecchi csupán egyetlen hitelezőjét említette meg a budai társaságának, annak ellenére, hogy a Scolarikkal kapcsolatos iratokban egyértelmű utalásokat találunk arra, hogy apjuk társaságát a fiai továbbvitték (ASF Catasto 477. 570^r–573^r. és ASF Corporazioni. Religiose Soppressi [a továbbiakban: Corp. Rel. Sopp.] 78. 326. 247^r).

¹⁰ Középkori itáliai levelezések mint sokrétű információs források történeti elemzésére l. többek között: *Mario Infelise: From merchants' letters to handwritten political avvisi: notes on the origins of public information* In: *Cultural Exchange in early modern Europe. Vol. III. Correspondence and Cultural Exchange in Europe 1400–1700.* Ed. Francisco Bethlencourt, Florike Egmond. Cambridge 2007. 33–52., *Uő: La circolazione dell'informazione commerciali.* In: *Il Rinascimento italiano e l'Europa. Vol. 4. Commercio e cultura mercantile.* A cura di Francesco Franceschi, Richard A. Goldthwaite, Reinhold C. Mueller. Treviso 2007. 499–522., *Francesca Trivellato: Merchants' letters across geographical and social boundaries.* In: *Exchange in early modern Europe. Volume III. Correspondence and Cultural Exchange in Europe 1400–1700.* Ed. Francisco Bethlencourt, Florike Egmond. Cambridge 2007. 80–103.

¹¹ A firenzei apátság idevonatkozó részéből a 326. alfond szinte mindegyik levele elérhető itthon mikrofilmen a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteményében (a továbbiakban: DF). Míg a Medici- iratok a Firenzei Állami Levéltár (ASF) honlapján digitalizált formában állnak a kutatók rendelkezésére.

¹² Itt egy-két levélre utalást is tesz részletesebben, de ezek tartalmi elemeiről csak csekély információkat közöl, l. *Balogh Jolán: Andrea Scolari váradi püspök mecénási tevékenysége. Archeológiai Értesítő* **40.** (1923–1926) 173–188.

Rinieri Scolariét, aki Ozorai Pipó (*Filippo di Stefano Scolari*) negyedízigleni unokaöccse volt — az ő levelezéséből harmincegy darab maradt fenn —, valamint Andrea di Filippo Scolari váradi püspök levelezése, amely kilenc levélből áll. Ezeken túlmenően számos szórványemlék is fennmaradt, így másolatban megőrződött több levél, amelyek Gianozzo di Giovanni Cavalcanti és a három Scolari testvér, Filippo, Lorenzo és Giambonino (Giovanni) di Rinieri Scolari ügyeit tárgyalják, továbbá ránk maradt egy, az előbbiektől tárgyában különböző, Scolaio di Giovanni Tosinghinek küldött levél Branca (di Rinieri ?) Scolari tollából, aki minden bizonnyal az említett három testvér idősebb fivére volt. Mivel a fentebb említett, a Scolariak, Gianozzo Cavalcanti és Filippo Frescobaldi közötti üzleti vitához számos más forrás is kapcsolható a Firenzei Állami Levéltár egyéb irategyütteseivel, ezért ennek tárgyalására itt nem vállalkozom, mint ahogy a fond más magyar vonatkozású dokumentumainak mélyebb vizsgálatától is eltekintek, ezek ugyanis mind önálló tanulmányt igényelnek, hiszen nagyrészt jól körülhatárolható témákat tárgyalnak.¹³

A másik fond, amelyre a tanulmány keretei között kitérek, az a nagyhercegség korszaka előtti Medici levéltár és Matteo Scolari abban található négy levele, amelyekről korábban Teke Zsuzsa tett említést, tartalmukat azonban részletesen nem ismertette.¹⁴ Ugyanakkor nem tett említést Lorenzo di Rinieri Scolari egyetlen ezidáig ismert leveléről, mely ugyanitt található, és az előbitől eltérő tárgyban és időszakban született.¹⁵ A három kivételtől eltekintve — amelyeket jobbra magánjellelűnek könyvelhetünk el — az iratok nagyrészt kereskedelmi levelezések, amelyeket üzletemberek írtak egymásnak, ugyanakkor nem mentesek számos olyan utalástól sem, amelyek magánéletüket érintik.

Levelező üzletemberek

Habár nem szándékom, hogy ezen tanulmány keretei között teljes egészében tárgyaljam a Scolariak vagy a hozzájuk kapcsolódó társaságok történetét, mégis, mivel levelezésükről van szó, megkerülhetetlen pár mondatban összefoglalni: kik is voltak, és milyen jelentőséget hordozhat levelezésük a magyar és a nemzetközi kutatás szemszögéből.

Annak ellenére, hogy a Scolariak által működtetett kereskedői hálózat működésének feltárása és pontos besorolása még az eljövendő kutatás feladata, az eddig megismert tevékenységükből arra

¹³ Gianozzo Cavalcanti Cosimo és Lorenzo de Medicinek címzett levele: ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 233. (DF 289 041.). Levélmásolatok, amelyek Gianozzo Cavalcanti ügyét tárgyalják: ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 370^r–371^r. Továbbá számos más dokumentum ezzel kapcsolatban, amelyek nem levél formájában maradtak ránk, néhány ezek közül: ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 242., fol. 247. A Gianozzo Cavalcanti esetét tárgyalók közül nem ismertek a hazai kutatás számára: ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 314. fol. 18^r–19^v., 78. 321. fol. 98^r–99^r., 78. 326. fol. 370^r–371^v.

¹⁴ Matteo Scolari levelezéséből csak egyetlen levélre hivatkozott a kutató, l. *Teke Zsuzsa*: Firenzei kereskedőtársaságok, kereskedők Magyarországon Zsigmond uralmának megszilárdulása után 1404–1437. Századok 129. (1995) 201. ASF Mediceo avanti il Principato (a továbbiakban: MAP) Matteo Scolari levelezése: ASF MAP filza 1. fol. 42., filza 1. fol. 44., filza 1. fol. 50., filza 68. fol. 410.

¹⁵ ASF MAP filza 16. fol. 35.

lehet következtetni, hogy üzleti tevékenységük a kereskedelemre korlátozódott — már ami az aktív szerepvállalást illeti —, ugyanakkor szoros együttműködés feltételezhető több firenzei bankkal és kézműveseket foglalkoztató műhellyel is.

A társaságok üzleti tevékenységének meghatározásához alapvető legalább egy üzleti könyv megléte, s mivel ilyen előkerüléséről a Scolari esetében nem tudunk, a családhoz köthető társaságok felépítésének és működésének kérdését a továbbiakban is nyitottként kell kezelnünk. Az üzleti könyvek hiányában így csak általánosságban lehet egyáltalán beszélni az üzleti stratégia fogalmáról vagy a társaságok esetében felmerülő alapvető pénzügyi kérdésekről, amelyek tárgyalásától éppen ezért eltekintek.

Ugyanakkor, ahogy arról egy korabeli forrás tudósít bennünket, a Scolari is vezettek üzleti könyveket. Filippo di Rinieri Scolari, Ozorai Pipó egyik unokaöccse volt az, aki az 1430-as években könyvelést készített rendszeresen a bevételekről és kiadásokról.¹⁶ Az 1420-as évekre vonatkozóan arról is rendelkezésre állnak közvetett források, hogy Matteo di Stefano Scolari is vezetett üzleti könyvet, amelybe az ingatlanjaiból származó jövedelmeit jegyezte be.¹⁷

Természetesen a céhkönyvek híradásai egy társaság alapításáról, valamint a kereskedelmi bíróság elé került peres iratok segíthetnek alapvető kérdések tisztázásában. Ezek közül az öt nagy, kereskedőket tömörítő céh irataiban azonban nem találkozunk a Scolari család képviselőivel az érintett időszakban és csak néhány bejegyzés utal közvetetten a Scolari kereskedelmi tevékenységére. Erre azonban magyarázatul szolgálhat az is, hogy a céhes iratok nagy része, beleértve a matrikulumokat, elveszett. Néhány indirekt forrás ugyanakkor arra enged következtetni, hogy a Scolari az egyik legfontosabb távolsági kereskedőket tömörítő céh, a *Calimala* kereskedőihez tartoztak, így többek között az a tény is, hogy a céh konzuljai felügyelték a Scolari-oratórium építését, amelyet Ozorai Pipó, Matteo és Andrea örökségéből kiviteleztek.¹⁸

Az előkerült dokumentumokból az világosan megállapítható, hogy a szoros gazdasági együttműködés a tágabb értelemben vett családon belül magába foglalta Ozorai Pipót, testvérét, Matteo Scolari, unokatestvérüket, Andrea Scolari váradi püspököt és testvéreit, valamint unokaöccseiket: Filippo, Lorenzo és Giambonino di Rinieri Scolari.¹⁹

Felmerülhet a gyanú, hogy a Scolari, s így különösen az unokaöccsök, nagybátyjaik 1426. évi halálát követően valamely nagyobb firenzei társaság ügynökei lettek volna. A számtalan Medicikkel kapcsolatos ki- és befizetés kapcsán, amely a levelezéseikben és más hozzájuk kapcsolódó iratokban megjelenik, azt is feltételezhetnénk, hogy a Scolari a Cosimo de' Medici

¹⁶ASF Guadagni 14.13. fol.1^f.

¹⁷ASF Catasto 59. fol. 873^v.

¹⁸ASF Catasto 59. fol. 876^f.

¹⁹Ozorai Pipó családi kapcsolatairól részletesebben l. *Prajda Katalin*: Ozorai Pipó: cittadino fiorentino – baro regni Hungariae. Egy ismert életút kihagyott részletei. In: X. Rodosz – konferenciakötet (megjelenés alatt)

firenzei társasága velencei fiájának alkalmazottai lettek volna. Kétségtelen, hogy valamilyen együttműködési forma fennállhatott a Scolari testvérek és Medici társaság velencei leányvállalata között. Erre utalhat többek között a Filippo Scolari 1430. évi bevallásában szereplő egyik adósa az 1430-as években a Mediciek egyik leányvállalatának vezetőjeként is ismert Bernardo di Giovanni Portinari.²⁰ Ugyanakkor egy másik esetben, az Ozorai Pipó után fennmaradt tartozás kiegyenlítésekor szintén a Mediciek velencei társaság biztosította a háttérrel a kézhez kapott arany biztonságos szállításához.²¹ Részben ellent mondanak ennek a feltételezésnek, hogy a Medici társaság 1436-ból fennmaradt üzleti könyveiben a három fivér neve egyszeri számlákon szerepel, s folyószámláról sem tudósítanak a források. Ezen túlmenően a számlákon a legtöbb esetben szerepel a Medici bank egyik alkalmazotta is mint a társaság képviselője a tranzakcióban.²² Ennek eredményeként a Scolari testvérek nagy valószínűség szerint nem álltak a velencei leányvállalat alkalmazásában, hanem úgy tűnik, hogy voltak alkalmaztak, amikor a Scolariak a könnyebb pénzmozgás érdekében vették igénybe a Medici társaság velencei bankjának szolgáltatásait, máskor pedig árut szállítottak nekik. Sokkal inkább feltételezhető tehát ebben az időszakban a szorosabb gazdasági együttműködés a Mediciekkal, mintsem a tényleges függő viszony. A jó személyes kapcsolatot és együttműködést támaszthatja alá az is, hogy 1426-ot követően a három fivér — ellentétben nagybátyjaik korábbi Albizzi-párti politikájával — már Cosimo de' Medicit támogatta, s a két idősebb testvér, Filippo és Lorenzo, valamint unokahúguk, Francesca di Matteo Scolari is a Medici-frakcióhoz tartozó családokba házasodtak be. Arra a kérdésre, hogy a három Scolari testvér önálló társaságot vezetett-e — együttműködve a Medici-társaság velencei üzletével —, vagy pedig a Mediciek alkalmazásában álltak — és emellett privát üzleteket is bonyolítottak az 1420–1430-as években —, nem lehet egyértelműen válaszolni. Ennek későbbi tisztázásában talán velencei levéltári iratok lehetnének segítségünkre.

A következő oldalakon bemutatásra kerülő levelezések hat üzletember életének egy-egy apró szeletét tárják elénk, hat olyan emberét, akik egy őstől származtatták magukat, azonos családnevet használtak és a hatból öt ember esetében bizonyíthatóan a Magyar Királyságba vezetett életútjuk szülőföldjükéről, Firenzéből. Az okok minden alkalommal bizonyosan gazdasági természetűek lehettek; jól jövedelmező perspektívát láthattak külföldi jelenlétükben. Arra a kérdésre, hogy miért éppen a Magyar Királyságot szemelték ki célpontként, nem könnyű válaszolni, de vannak felmerülő alternatívák. Egyik ilyen — nem minden alapot nélkülöző — állítás szerint a Scolari nemzetségnek már korábban voltak kiépített kapcsolatai a magyar királyi udvarban és a nemesség körében. A

²⁰ ASF Catasto 296. fol. 160^r., vö. *Raymond de Roover: The Rise and Decline of the Medici Bank, 1397–1494. Cambridge, 1963.* 13.

²¹ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 321. fol. 98^r–99^r.

²² ASF MAP filza 134. doc. 1. 10^r.

legkorábbi erre irányuló adatot az 1370-80-as évekből ismerjük, amikor Bernardo és Rinieri Scolari a velencei háborúban együtt harcoltak Lackfi István erdélyi vajda seregével.²³ A rokonság körülbelül negyediziglen vezethető vissza a két Scolari testvér, Pipó és Matteo és az említett zsoldosok között, akik közül Rinieri elképzelhető, hogy unokaöccseik, Filippo, Lorenzo és Giambonino apjával lenne azonos. Andrea Scolari váradi püspök anyjának címzett egyik levelében meg is említ egy néhai rokont Bernardo Scolari néven, aki talán az előbbi Rinieri testvére volt.²⁴ Bernardo és Rinieri közös hadi tettei Laczkfi Istvánnal körülbelül arra az időszakra tehetőek, amikor Ozorai Pipó először tette lábát magyar földre, talán akkor már Luca di Giovanni del Pecchia firenzei kereskedő segédjeként. Először 1394-ből van arra adatunk, hogy a két Scolari testvér, Pipó és Matteo, apjuk halálát követően is, a Magyar Királyságban tartózkodott.²⁵ Nem tudhatjuk, hogy a távoli nagybácsik kapcsolata az udvari arisztokráciával mennyiben befolyásolhatta a Scolari fivérek magyarországi karrierjét. Ugyanakkor tény, hogy Pipó Luca di Giovanni del Pecchia műhelyéből az esztergomi érsek, Kanizsai János szolgálatába került. Ezt követően kapunk hírt arról is Pipó egyik közel egykorú életrajzából, hogy a firenzei — a korábban Laczkfi István és örökösei birtokaihoz tartozó — Simontornyára került várnagynak, amelyet 1397-ben Kanizsai János kapott meg a királytól. Mivel azonban levéltári forrás nem áll a rendelkezésre, ezért nem tudhatjuk, hogy Ozorai ténylegesen mikor került erre a posztra. Pipó végül 1424-ben cserélte el egyik várát Simontornyára, mivel más nyomós érv nem indokolja, feltételezhetően személyes érdekből, talán nem lehetetlen azt sem feltételezni, hogy Simontornya és a Scolari család kapcsolata a Kanizsaiakat megelőző időszakra vezethető vissza.²⁶ A zsoldosvezérek és Pipó családja között fennállt rokoni kapcsolatnak ugyanakkor más hozadékai is lehettek. Bernardo és Rinieri Scolari zsoldosvezérként szolgáltak a velenceiek ellen folytatott háborúban Padova ura, Francesco Carrara és a veronai della Scala család oldalán, akiknek fiai, Marsilio Carrara és Brunoro della Scala az 1410-es évek Velence ellen vívott háborújában együtt harcoltak Ozorai Pipóval Zsigmond oldalán, majd a háború után, befolyási területüket elveszítve, követték őt a Magyar Királyságba. Könnyen elképzelhető, hogy a már az 1300-as évek második felében meglévő Carrara–Della Scala–Scolari-kapcsolatok vezérelték a feleket az újbóli szövetségre. Ezek fényében pedig feltételezhetően újra kell értékelni az Engel Pál

²³ A két Scolari zsoldosvezér apját nem említik a krónikák, csupán aforrások kiadói feltételezték, hogy Ciupo fiai lettek volna. *Galeazzo e Bartolomeo Gattari: La guerra da Treviso nel 1383. Gesta magnifica domus Carrariensis.* In: *Rerum Italicarum scriptores. Raccolta degli storici italiani dal cinquecento al millecinquecento ordinata da Ludovico Antonio Muratori nuova edizione riveduta e corretta iniziata da Giosue Carducci.* - Vittorio Fiorini continuata a cura di Dell'istituto storico Italiano per il medio evo tomo XVII parte 1. Vol. III. Bolognam 1975.

²⁴ A váradi püspök „nos consors de Scolariibus”-ként említette meg a rokont, akivel tehát apai ágon tartotta a rokonságot. ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. 324., Lapo di Giovanni de Sirigatti példája esetén a „nos consors” kifejezés alatt Christiane Klapisch-Zuber az unokatestvéreket említette, akik azonos családnevet viseltek Lapóval, l. *Christiane Klapisch-Zuber: La maison et le nom.* Paris 1990. 65–66.

²⁵ ASF Estimo 209. fol. 124^v.

²⁶ *Engel Pál: Ozorai Pipo emlékezete.* (Múzeumi füzetek). Szerk. Vadas Ferenc. Szekszárd 1987. 55.

által felvázolt képet Pipó pályakezdésére vonatkozóan.²⁷ Egyrészt azért, mert, mint az elbeszélő forrásokból kiderül, a nemzetség más tagjai már Pipó gyermekkorában kapcsolatba kerültek a magyar udvari arisztokráciával, másrészt azért, mert fivére, Matteo is már a korai időktől együtt tartott fivérével, s talán apjuk, Stefano is hosszabb időt töltött magyar földön.²⁸

Ozorai Pipóval ugyanakkor minden kétséget kizárólag új fejezet nyílt a nemzetség történetében, hiszen olyan magas pozícióra tett szert Zsigmond budai udvarában, amely képessé tette őt arra, hogy rokonait is magas funkciókba emelje és ezáltal még inkább kiterjessze saját és firenzei rokonai, barátai és üzletfelei befolyását politikai és gazdasági téren egyaránt. Pipó karrierjének kezdeti állomásai jól tükrözik azt a képet, amelyet korábban a firenzeiek betöltöttek a Magyar Királyságban. Először minden bizonnyal csak tanulóévei lezárásaként érkezett Budára, hogy gyakorlatot szerezzen egy távolsági kereskedelemben érdekelt társaság tevékenységében. Ezt számos esetben megfigyelhetjük a Zsigmond-kort megelőzően is mint a Firenze és a Magyar Királyság közötti rövid távú népeségmozgás egyik legmeghatározóbb mozgatórugóját. Mint ahogy az általunk eddig ismert példák is mutatják, a Magyar Királyságban ezt megelőzően hosszú távon megtelepedett firenzeiek adminisztratív feladatokat láttak el, amelyek mentesek voltak minden különösebb politikai befolyástól.²⁹ Így Pipó, amikor simontornyai várnagy lett, majd pedig a körmöci kamara ispánja, már lényegében túllépte a firenzeiek által azidáig befutott karriert. Mérföldkönek talán mégis az 1403-as évet nevezhetjük, amikor Pipó ténylegesen is Zsigmond egyik bizalmasává vált. Ez pedig alapvető kihatással volt minden firenzei életére, akik 1426. évi haláláig bezáróan a Magyar Királyságban megfordultak.

Pipónak és Matteónak azonban nem voltak férfi utódai, akik túléltek volna őket. A tágabb rokonságból csak Andrea di Filippo Scolari váradi püspök fivére, Rinieri hagyott hátra férfi utódokat, mégpedig öt testvért: a legidősebb Branca volt — aki valószínűleg még 1426 előtt elhalálozott —, továbbá Filippo, Giovanni és Lorenzo, valamint az örökségből korai halála miatt kihagyott Donato. Filippo, Giovanni és Lorenzo tekinthetők tehát politikai és gazdasági téren Pipó, Matteo és Andrea tényleges örökösének, ők hárman vitték tovább a család nevét, jóllehet a családi vagyon felaprózódott Matteo leányai, valamint a feleségek és más távolabbi rokonok révén.

Ily módon az alábbiakban elemzett levelek tanúbizonyságot tesznek a család történetének két fontos periódusáról: az 1410-es évekről és az 1420-as évek elejéről, amikor a Scolarik a legnagyobb

²⁷ Uo. 53–88.

²⁸ Luigi Passerini tudni vélte, hogy az említett Stefano Budán halálozott el, amikor fiait látogatta meg, *l. Pompeo Litta – Luigi Passerini: Famiglie Celebri di Italia. I Buondelmonti. 3. tábla. Milano, 1819-1883.* Department of Special Collection, Newberry Library, Chicago; Ennek kéziratát lásd: Biblioteca Nazionale Centrale, Firenze, Fondo Passerini No.156. tav. 14-15.

²⁹ A hosszú távú megtelepedés fogalmán azt értem, amikor legalább két különböző évből rendelkezünk arra adattal, hogy az illető személy a Magyar Királyságban tartózkodik, vagy pedig ott valamilyen tisztséget visel. Ezt a hosszútávú megtelepedést néhány esetben nem zárja ki az sem, hogy ezzel párhuzamosan esetleg Firenzében is viselt közhivatalokat.

hatalmat és gazdagságot élvezték, valamint a három Scolari — Pipó, Matteo és Andrea — 1426-ban bekövetkező halált közvetlenül követő időszakról, amelyet sokkal inkább a politikai és gazdasági útkeresés idejének nevezhetünk.

Levéliírási szokások

Egy firenzei kereskedő sem engedhette meg magának a korszakban, hogy ne tudjon folyamatosan írni és olvasni, ezeket a készségeket minden kereskedőtanoncnak korán el kellett sajátítania.³⁰ A már említett 1427. évi *Catasto* elemzése kapcsán Robert Black kimutatta, hogy a teljes írásbeliség — tehát az írni és olvasni tudás teljes ismerete — igen magas arányban volt jellemző azon firenzei családfők között, akik önálló bevallást nyújtottak be.³¹ Így nem csodálkozhatunk azon sem, hogy a levelek, amelyek Matteo di Stefano, Filippo és Giovanni di Rinieri Scolaritól fennmaradtak, minden bizonnyal sajátkezű írásaikként tarthatók számon, s minden esetben nagyon gyakorlott levéliírói készségekről tesznek tanúbizonyságot.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a módosabb kereskedők, akik kezében számos levél fordult meg naponta, foglalkoztattak olyan levelezőket, akik csak az üzleti levelezéseket bonyolították le.³² Ezen esetekben különbséget kell tenni a levél írója és szerzője között, tehát a levél tartalmi megfogalmazója és az írnok között. Ennek két alapesetét érdemes figyelembe venni: egyik esetben a szerző felvázolja mondanivalója lényegét az írnoknak, aki aztán azt tartalmilag és formailag megszerkeszti, míg a második esetben az írnok betűhíven követi azt a diktált szöveget, amelyet megbízója tollba mond neki. Domenico di Tommaso Borghini, a Scolarik egyik üzleti partnere leveleit figyelmesen megvizsgálva kitűnik, hogy azokat két jól elkülöníthető kéz írta, nemcsak azok írásképe tanúskodik erről, hanem a mondatok szerkezete és a levelekben alkalmazott rövidítések is. Erre ő maga utalt több Giovanni Scolarinak címzett levelében, mondván: „*írtam neked az arra haladó szolgától, Agnolo di Zanobi (Gaddi) keze által*”, így téve egyértelművé, hogy nem ő maga vetette gondolatait papírra.³³ De olyan eset is ismert, amikor az

³⁰ A korabeli kereskedők írásbeli műveltségével kapcsolatban l. *Paul F. Grendler: Schooling in Renaissance Italy: literacy and learning, 1300–1600. Baltimore, 1999.*

³¹ Kivéve természetesen a nőket, akik között az írnoktudás a férfiakhoz képest jóval kevésbé volt jellemző. Az írásbeliség elterjedtségére vonatkozó megállapítások elsősorban a felnőtt korú férfi lakosságra vonatkoznak a tanulmányban, l. *Robert Black: Literacy in Florence, 1427. In: Florence and Beyond. Culture, Society and Politics in Renaissance Italy. Essays in Honour of John M. Najemy. Ed. David S. Peterson, Daniel E. Bornstein. Toronto 2008. 195–210., továbbá: Uő: Education and Society in Florentine Tuscany: Teachers, Pupils and Schools c. 1250–1500. Leiden 2007.*

³² Ilyen esetet említ Richard A. Goldthwaite egy selyemre szakosodott vállalkozóval kapcsolatban, aki számadáskönyveit és más levelezéseit is nagyon gyakran egy alkalmazottjával végeztette, l. *Richard A. Goldthwaite: An Entrepreneurial Silk Weaver in Renaissance Florence. In: I Tatti Studies. Essay in the Renaissance. Vol. 10. ed. Joseph Connors. Florence, 2005. 78.*

³³ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 340.

említett Giovanni küldött levelet Filippónak, Domenico vagy éppen egy másik firenzei kereskedőtársuk, Uberto Zati keze által írva.³⁴

A két magánjellegű levél esetében az Andrea Scolari által anyjának címzett levél érdekes módon latin nyelvű, ami szokatlan, hiszen mindkettő firenzeiek voltak. Ugyanakkor a levélben alkalmazott, írnokokra jellemző íráskép felveti azt a kérdést, hogy a püspök, habár anyjának írt, minden bizonnyal ezt nem saját keze által tette, hanem *notariust* hívott segítségül. S így az egyetlen magyarázat a levél latin nyelvezetére az lehet, hogy a nagyszámú udvarában megforduló firenzei ellenére, az éppen általa foglalkoztatott írnok nem tudott vulgáris nyelven írni.

A három unokaöccs testvérének, Francesca di Rinieri Scolarinak az esetében érdemes megvizsgálni azt a kérdést, hogy vajon saját keze által született-e a levél, hiszen a módosabb firenzei kereskedőcsaládok körében nem nevezhető szokatlan jelenségnek a korban a nők írástudása. Az ismert példák közül említhető a pratói kereskedő, Francesco Datini felesége, Margherita, de ide sorolható az Andrea Scolari váradi udvarából ismert messer Gherardo di Gherardo Buondelmonte — ismertebb nevén Ciullo — és Simona di Simone de'Bardi lánya, Mea is, aki apácaként tanult meg írni.³⁵ Ugyanígy felmerül a kérdés, hogy vajon a váradi püspök anyja, Checha tudott-e írni, hiszen özvegyként nagyon gyakran kerülhetett olyan helyzetbe, hogy fia pénzügyeiben aktív szerepet kellett vállalnia, mint ahogy ezt több levél is tanúsítja.³⁶ Nem utolsó sorban pedig Ozorai Borbála kapcsán is feltehetjük ugyanezt a kérdést, hiszen Giovanni és Filippo Scolari levelezéséből az derül ki, hogy állandó levélkapcsolatot tartottak fenn vele is. A Paolo di ser Lando Fortini által küldött levélben figyelemreméltó, hogy harmadik személyben beszél Borbáláról, de a levél csak a nemesasszonyt érintő kérdéstről beszél. Ez pedig csak azt jelentheti, hogy Filippo Scolari — akinek a levél szólt — valójában közvetítőként járt el az ügyben.³⁷

A levelek formai jellemzőit illetően számos ismérvet lehet szemügyre venni. A levelek kivétel nélkül zárt levelek, amelyeket pecséttel látott el feladójuk, tehát tartalmuk a hordozó felület belső felén található. Kívülről a címzés látható, valamint sok esetben a kézhezvétel dátuma; ez utóbbi hasznos volt az iratok rendszerezése szempontjából. A címzésben szereplő megszólítás természetesen vallott a címzett rangjáról és társadalmi pozíciójáról. Így az említett Filippónak intézett leveleken öccse, Giovanni „*nemes úr*”-nak címezte fivérét, általában latin formában adva

³⁴ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 355.

³⁵ Black, R.: Literacy i. m. 208. — Margherita Datini személyére l. Ann Crabb: „If I could write”: Margherita Datini and Letter Writing, 1385–1410. Renaissance Quarterly 60. (2007) 1170–1206.

³⁶ Példaként említhető Alessandra Macinghi Strozzi esete a század közepéről, aki a városból száműzött fiainak küldött rendszeresen saját kézírásával készített leveleket, l. Alessandra Macinghi Strozzi: Lettere du una gentildonna fiorentina del seconol XV ai figliuoli esuli. Ed. Cesare Guasti. Firenze 1877.

³⁷ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 342.

meg a nevét — *Filippus de Scholaribus* —, míg Andrea Scolari gyakran „*kegyelmes*” vagy „*legkegyelmesebb uram*”-nak címezték.³⁸

A levelek belső oldalán kevés kivételtől eltekintve mindig ott találjuk a kelteztést fejlécben, a korabeli firenzei kereskedők esetében használatos formulával: *Isten nevében* kezdettel, majd utána a nap, hónap és év pontos megjelölésével. Ettől eltérően összesen négy levél írója járt el, volt közöttük olyan eset, amikor a dátumot csak részlegesen tüntették fel és volt olyan, hogy azt a lap aljára helyezték el, míg két esetben teljesen hiányzik a dátum: az egyikben minden bizonnyal azért, mert, magánlevél lévén, szerzője — aki nő volt, tehát nem kereskedő — nem tartotta fontosnak annak pontos megjelölését, hasonlóan egy másik, szintén magánjellegű levélhez.³⁹

A levelek bekezdésekre tagolásának megléte vagy hiánya jelezheti azt, hogy az illető mennyire volt gyakorlott a levélírásban. A Domenico Borghini által küldött levelek esetében, mint említettük, két kezlet lehet elkülöníteni: az egyik valószínűleg maga Domenico lehetett, míg a másik egy írnok, vagy társaságának más tagja. Az azonban mindkettőben megegyezik, hogy ezeket a pár soros leveleket írójuk nem tagolta bekezdésekre. Giovanni Falucci esetében — aki minden bizonnyal maga írta leveleit — ugyanezt a jelenséget figyelhetjük meg, legyen szó rövid vagy hosszabb levélről. Giovanni Scolari leveleivel ezzel szemben más a helyzet: ő ügyelt arra, hogy hosszú mondanivalóját minden alkalommal átláthatóvá tegye, s ennek érdekében a központozást és a bekezdésekre tagolást is alkalmazta.

Az írásképnél maradván, egy gyakorlott, írásbeliségben kellően jártas embernél nemcsak a tagolás, hanem az írás külalakja, betűformái, valamint a tinta és írószerszám biztos kezelése is fontos ismérvek lehetnek. Az megállapítható általánosságban a levelekről, hogy mindegyiket gyakorlott kéz írta, így minimális a szövegekben a tintafolt vagy a korrekció, és csak a Giovanni Scolari írta levelekre jellemző, hogy sortartásukra drasztikus egyenletlenség a jellemző. A firenzei üzletemberektől megszokott módon, betűhasználatuk a firenzei üzleti életben használt kurzív írásmódnak, az úgynevezett *mercantescanak* felel meg, s ily módon vulgáris nyelven, firenzei nyelvjárásban íródtak.⁴⁰

Beletekintve a levelek tartalmába némelyben találhatunk megszólítást az első mondatban elhelyezve, míg másokban nem. Domenico Borghini és Giovanni Scolari például soha sem bajlódtak ezzel, hanem egyből mondandójukra tértek. Nem így Uberto Zati Filippo Scolariak

³⁸ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 339., fol. 335.

³⁹ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 342.

⁴⁰ A mercantescaról bővebben l. *Irene Ceccherini*: La genesi della scrittura mercantesca. In: Régionalisme et Internationalisme. Problèmes de Paléographie et de Codicologie du Moyen Âge. Actes du XVe colloque du comité international de paléographie latine (Vienne, 13–17 September 2005). éd. Otto Kresten, Franz Lackner. **Wien, 2008.** 123–137.

címzett egyik levelében, ahol „*kedves és szeretett fivérem*”-nek nevezte kereskedőtársát.⁴¹ Ugyanakkor Andrea Sclarit mint egyházi méltóságot minden esetben formális megszólítással illették a kereskedők: vagy „*kegyelmes uram*”-nak, vagy pedig „*Krisztusban legkegyelmesebb uram*”-nak titulálva.⁴²

A levelek filológiai oldalára, így a nyelvhasználat, az egyes levelezők által használt rövidítések, valamint helyesírás kérdésére itt nem térnek ki részletesen. Röviden azonban érdemes annyit megjegyezni, hogy legtöbbjük az általánosan a *mercantescaban* használt rövidítési formákon kívül nem használ másokat, eltekintve a Domenico Borghini által minden bizonnyal saját kezűleg írt levelektől, amelyek rövidségüket egyben a bennük alkalmazott rövidítések nagy mennyiségének is köszönhetik. Ugyanakkor, mint minden a korból fennmaradt írásos emlék, ezek sem mentesek az általános formuláktól, amelyek első sorban a levelek nyitó- és zárósoraiban tűnnek fel. Így kezdő sorként nagyon gyakran találkozunk az „*írtam neked*” vagy a „*levelet kaptam tőled*” kifejezésekkel, míg zárásként a „*Krisztus vigyázzon rátok*” fordulattal.

Itt felmerül a kérdés is, hogy egyes vagy többes számot használtak-e a levelek szerzői saját személyük és a címzett megnevezésére, megszólítására. Giovanni Scolari következetesen minden levelében tegezte bátyját, Filippót, hasonlóan üzleti partnerük, Domenico is ezt az informális módját használta a kettejük közötti kommunikációnak. Ugyanakkor természeteszerű az is, hogy az Andrea Sclarinak címzett levelekben a kereskedők többesszámot használtak, utalva ezzel a köztük magától értetődő módon meg lévő társadalmi különbségre.

Az itt tárgyalt mindegyik levélre jellemző, hogy azokat szerzőik aláírásukkal láttak el. Általában egy személy következetesen használt egy általa megszokott aláírási formát, így Matteo és Giovanni Scolari mindig *Matteo Scolari*ként és *Giovanni Scolari*ként írt alá, míg Tommaso Borghini mindig a *Tommaso di Domenico* formát használta. Akadt olyan is, aki nevét még ennél is rövidebben adta meg, mint például az a bizonyos *Benedetto*, akit valószínűleg Benedetto di ser Guido di messer Tommaso della Cenával azonosíthatunk.⁴³ A legtöbben arra is utaltak aláírásukban, hogy hol tartózkodnak a levél írásakor: Velencében vagy éppen Trevisóban.

Küldemények és levélkézbesítés

Mivel a korabeli kereskedelmi élet egyik legfontosabb információs forrása a rendszeres levelezés volt, ezért minél tekintélyesebb volt egy kereskedő, annál több levél fordult meg kezei között nap, mint nap és annál több új hírrel szolgáltak levelezőtársai az üzlet és a világ eseményeinek

⁴¹ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 351.

⁴² ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 277., fol. 328., fol. 325.

⁴³ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 358.

alakulásáról. A legkiterjedtebb ilyen levelezés korszakunkból a már említett Francesco Datini után maradt fenn, akinek több mint százezres hagyatéka kimeríthetetlen forrást jelent a téma iránt érdeklődő kutatóknak. Ahogy azt többen közülük megjegyezték: Datini, éppen levelezése révén, Európa egyik legjobban informált embere lehetett.⁴⁴ Ahhoz azonban, hogy ilyen szerteágazó levelezést folytasson egy kereskedő, megfelelő infrastruktúrára volt szüksége, hogy levelei pontosan és időben célba érjenek. A 14–15. század fordulóján erre háromféle lehetőség volt Firenzében: a gazdaságosabb megoldás szerint több kereskedő összeállt és rendszeres postaszolgáltatást fizettek szülőföldjük és egy másik város összeköttetésének biztosítására. 1357-ben például egy, a város kereskedői által létrehozott intézmény és a kereskedelmi bíróság tagjai szerveztek meg állandó postaszolgálatot Firenze és Avignon között, hogy ezzel meggyorsítsák, ugyanakkor olcsóbbá tegyék a küldemények célbajuttatását.⁴⁵ Emellett lehetőség volt arra is, hogy a kereskedő alkalmi megbízást adjon egy küldöncnek, aki a kívánt idő alatt eljuttatta levelét a célállomásra, sokszor igen magas viteldíjért.⁴⁶ A harmadik esetben pedig a kereskedő saját szolgát tartott fenn, azért, hogy közte és családja, valamint más levelezőpartnerei között az összeköttetést megteremtse. Egyes esetekben őket „alkalmazottak”-nak vagy „szolgák”-nak nevezik a források.⁴⁷ A Scolari esetében a legtöbb levelet ilyen szolgák kézbesítették. Sok esetben erről a levélíró maga ad tájékoztatást: Giovanni Scolari például leveleiben többször is utalást tett arra, hogy saját szolgájával küldte a levelet.⁴⁸ De olyan alkalmak is voltak, mikor a kézbesítő egy másik kereskedő levelét hozta, s őt a levél kézbesítése után továbbküldték egy következő megbízással. Ők valószínűleg olyan levélhordók voltak, akiket külön megfizettek minden egyért.⁴⁹ Ezek a küldöncök azonban nemcsak leveleket, hanem árukat és pénzt is szállíthattak magukkal. Számos esetben előfordult például, hogy Matteo Scolari egyik leányának apósa, Vieri di Vieri Guadagni szolgájával küldetett pénzt számlái kiegyenlítésére az egyik firenzei társaságnak.⁵⁰

⁴⁴A több mint 153 ezer levél, amely fennmaradt utána, 17 korabeli állam területéről való és körülbelül háromszáz települést érint az 1363 és 1410 közötti években, l. *Federigo Melis: Aspetti della vita economica medievale I–II.* (Studi nell'Archivio Datini di Prato). Siena 1962., *Joseph P. Byrne: The Merchant as Penitent: Francesco di Marco and the Bianchi Movement of 1399 Viator.* *Medieval and Renaissance Studies* 20. (1989) 223.

⁴⁵A postaszolgálatról részletesebben l. *Gaetano Milanesi: Ordini della „scarsella” de' Mercanti fiorentini per la corrispondenza tra Firenze e Avignone.* *Miscellanea fiorentina di erudizione e storia I.* 1886. 149–153., *Due libri mastri degli Alberti. Una grande compagnia di Calimala. 1348–1358.* A cura di Richard A Goldthwaite, Enzo Settesoldi, Marco Spallanzani. I. 1348–1350. Firenze 1995. LXXXVI. A viteldíjakkal kapcsolatban l. *Luciana Frangioni: I costi del servizio postale alla fine del Trecento.* In: *Aspetti della vita economica medievale. Atti del Convegno di Studi nel X Anniversario della morte di Federigo Melis Firenze–Pisa–Prato, 10–14 marzo 1984.* Firenze 1985. 464–474.

⁴⁶ASF Mercanzia 169.

⁴⁷A pontos különbség a „fanti” és „famigli” között nem tisztázott teljes mértékben. Az előbbi minden bizonnyal a házi szolgák egy, a másikkhoz képest kevésbé előkelő csoportját jelentette (*Piero Guarducci – Valeria Ottanelli: I servitori domestici della casa borghese toscana nel basso medioevo.* Firenze 1982. 43.). Edler de Roover definíciója szerint a „fante” szó több jelentést is hordozhat: 'háziszolga', '[egy társaság] dolgozó[ja]', vagy pedig 'küldönc', l. *Edler de Roover: Glossary of Medieval Terms of Business.* Italian Series 1200–1600. Cambridge 1934. 115.

⁴⁸ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 362.

⁴⁹ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 348.

⁵⁰ASF Del Bene 19. fol. 43^v.

Ugyanígy Matteo maga is beszámol egy levelében arról, hogy egy szolgát alkalmazott azért, hogy az árukat, amelyeket Afrikából hozatott, a magyar királynénak és Ozorai Pipónak elküldje.⁵¹ Az árukat egy másik alkalmazottja, bizonyos Nanino nevezetű firenzei lókupec vásárolta számára Tuniszban.⁵²

A Giovanni Scolari által bátyjának, Filipponak küldött levelek arra engednek következtetni, hogy rendszeres, akár napi szintű levelezés folyhatott Velence és Firenze között a családon belül az 1429 körüli időszakban. Ezt megerősítik Domenico di Tommaso Borghini Velencéből Filippónak címzett levelei, amelyekben többször megemlíti, hogy az arra haladó küldönccel juttatta el a levelet Firenzébe.⁵³ Tehát ebben az esetben feltehetőleg rendszeres küldöncök jártak az útvonalon és a Scolari ezt vették igénybe, de különleges esetben saját szolgálkat küldték. Természetesen olyan esetek is adódtak, mikor egy ismerős, megbízható kereskedő vitte magával a levelet, pénzt és egyéb árukat a két úticél között. Ennek a legnagyobb haszna az volt, hogy biztonságosabban és olcsóbban oldották meg a küldemények kézbesítését. Erről így szól az egyik forrás: „*Tommaso Borghini szöveteket küldött Magyarországra 1425 márciusában és velük együtt küldte Gianozzo Cavalcantit és Filippo Frescobaldit és együtt küldte őket Matteo Scolari úr társaságában, aki követségbe ment Magyarországra és ez azért volt, hogy nagyobb biztonságban menjenek, és azért is, hogy ne fizessenek vámokat és viteldíjat*”.⁵⁴

Számlatörténet firenzei módra

A rendszeres, kereskedelmi célú pénz- és értéküldemények két város között szükségessé tették, hogy ezek szállítására megtalálják a hatékony és a lehető legkevésebb kockázatot jelentő megoldást. Firenze 14–15. századi gazdaságtörténete nemcsak a kettős könyvelés miatt lehet érdekes a modern kor kutatói számára, hanem a szerteágazó és sokrétű banki szolgáltatások miatt is. Számlalevelek és váltók kiküldése, azok kifizetése, pénzváltás, áru- és pénzhitel, biztosítás és letét csupán néhány azon szolgáltatások közül, amelyeket minden jelentősebb nemzetközi kereskedelemben érdekelt firenzei igénybe vett.

Minden banki tranzakció alapját a számla jelentette, ezeknek két fajtáját lehet ebben az időben elkülöníteni: az egyszeri számlát, amelyet a kliens egyszeri alkalommal használt valamilyen tranzakció esetében — például letétet helyezett el a banknál, amelyet aztán a cég egy másik leányvállalatánál felvett —, valamint a viszonylag ritka folyószámlát, amikor egyazon számlát

⁵¹ ASF MAP 1. fol. 44.

⁵² ASF MAP 1. fol. 42.

⁵³ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 340., fol. 344.

⁵⁴ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 321. fol. 98^f. — Ez a mondat nem csak arra hivatkozik, hogy Matteo Scolari valójában ténylegesen együtt mentek, hanem arra is, hogy a közös társaságuk küldte az árut a Magyar Királyságba, l. ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 361.

hosszabb ideig hagytak nyitva és több tranzakciót is lebonyolítottak róla. A folyószámlákat általában családtagoknak és a társaság alkalmazottainak tartották fenn. Ilyen számlákat például az Alberti család bankjának könyvelésében találhatunk, ahol az üzlettársak nyitottak folyószámlát és azon könyvelték el minden személyi kiadásukat és bevételüket.⁵⁵

Nemcsak az árucserét, hanem a pénzváltás is számlákon bonyolították le. Két fajtáját lehet megkülönböztetni: a váltóval történő kifizetést és a váltó nélküli, úgynevezett *dry exchange*-típusú pénzváltás. Előbbit egy hétköznapi banki átutalásként lehet elképzelni, mikor egyik bankfiókból a másikba küldött a kliens pénzt, s többnyire más pénznemben kívánta azt fölvenni, mint amilyenben betette. A pénz befizetése után a váltót kézhez kapta, majd azt a másik városban bemutatva, kifizették neki vagy a váltó kedvezményezettjének a kialakult összeget. Ebben az esetben — hogy minden biztonságosan történjen — a váltó mellett a bankfiók ügyintézője megerősítő levelet kért a kliens jogosultságáról a partner banktól. A másik pénzváltási mód, a váltó nélküli pénzváltás, lényegében egy rövid lejáratú — általában egy-két hónapra szóló — hitel volt, amelyet nagyon gyakran vettek igénybe a távolsági kereskedők. A hitelezők, az árfolyamkockázat veszélyeit vállalva, pénzt investáltak a társaságba — amely ez által nagyobb mennyiségű forgó tőkéhez jutott —, s azt valamely másik bankközpontban megforgatva, például Velencén keresztül, visszakapták pénzüket azzal a nyereséggel, amely az aktuális árfolyam szerint a firenzei és a velencei valuta között fennállt.

Egy ilyen váltóra történő pénzváltás okán levelezett Andrea Scolari Corso di Zanobi Ricci társaságával. Az 1427 körül a pénzváltók céhének keretein belül működő Corso bankjában két másik részvényest is találunk, Filippo di Antonio del Buono és Nello di Biagio Nelli személyében. Társaságuk elsősorban Firenzében és Perugiában tevékenykedett, mindkét helyen tartottak fenn helyi pénzváltó asztalt, így Firenzében a Mercato Nuovon voltak megtalálhatók.⁵⁶ De Domenico Borghini Filippo Scolarihoz írt levelei is váltók kapcsán íródtak: rövid mondandójuk csak annyiból állt, hogy megkapta a levelet, amelyet Filippo küldött Giamboninónak Trevisóba és erről küld visszaigazolást.⁵⁷

A levelezések tanúsága szerint Andrea Scolari váradi püspök a fentebb említett pénzváltáson túl számos más banki szolgáltatást is igénybe vett. Két másik bankkal állt rendszeres kapcsolatban,

⁵⁵ Goldthwaite ezt a kétfajta számlát „belső” és „külső számla”-ként említi, utalva ezzel arra, hogy az előbbi csupán a társaság tagjainak és családtagoknak volt fenntartva, *Goldthwaite, R.*: Due libri mastri degli Alberti i. m. cxv–cxvii.

⁵⁶ ASF Catasto 81. fol. 67^r. — A társaságot megemlíti Edler de Roover is, l. *Florence Edler de Roover: L'arte della seta a Firenze nei secoli XIV e XV Firenze 1999.*

⁵⁷ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 340.

akik firenzei faktora, Jacopo di Geppo da Monterinaldi révén tájékoztatták az aktuális pénzmozgásról számláján, a várható bevételekről, valamint kiadásokról.⁵⁸

Az egyik bank Niccolò di Agnolo Serragli neve alatt volt bejegyezve; a püspöknek címzett leveleiből kiderül, hogy a társaság Andrea neve alatt szintén vezetett számlát. Az 1427. évi *Catasto* bejegyzése szerint Niccolò társa abban az időben Goro di Antonio volt, szintén ennek a nemzetségnek egyik leszármazottja. Korábban, az 1410-es évek legelején, még Niccolò di Cocco Donati és Recco di Simone Capponi társaként említik a források, akik szintén érdekeltséget szereztek a Magyar Királyság és Firenze közötti távolsági kereskedelemben.⁵⁹ Úgy tűnik, hogy hosszú távú együttműködésről beszélhetünk a két fél, Andrea és Niccolò esetében, hiszen az 1420-as években folyamatosan működő társaság megjelenik Andrea Scolari végrendeletében is mint a püspök az idő szerinti számlavezetője.⁶⁰ A levelek tanúsága szerint a püspök banki tartozása több részletből tevődött össze: egyrészt szövetvásárlásból, a vásárláshoz tratorzó közvetítői díjból és adóból.

A másik társaságot Masaiozzo és Jacopo di Gilio Gigli (Gili) nevére jegyezték be, akik helyi érdekeltségű bankárként ismeretesek Firenzében, a Mercato Nuovón.⁶¹ A család szereplése nem volt új keletű a banki életben, hiszen nagyapjuk, Lapo már az 1300-as évek elején az Alberti-társaság faktoraként szerepel, apjuk pedig helyi pénzváltó volt Firenzében.⁶² Andrea Scolari levelezésének tanúsága szerint, a püspöknek számlái voltak a fent említett banknál, amelyre rendszeresen pénzt utalt át. Alkalmanként anyját, Franceschát (Checha) nevezte meg kedvezményezettként a letétbe helyezett pénzekkel kapcsolatban, amelyekett aztán az ő kérésre fizettek ki.⁶³

„Mert a múltban jó barátok és testvérek voltunk”

A gyümölcsöző gazdasági kapcsolatok egyik alapfeltétele az üzletfelek egymásba és a közös vállalkozásba vetett bizalma. Egy üzlet együttes lebonyolítása nem csak profittal gazdagíthatta a vállalkozó kereskedőket, hanem az együttműködés eredményeként több generációt átölelő barátságok is születtek, melyek keretében aztán lehetőség volt arra, hogy a közös haszon és a jó

⁵⁸ Nagy valószínűség szerint Jacopo valamilyen szinten érdekelt lehetett Andrea Scolari gazdasági életében, hiszen a püspök halála után ő élvezte néhány évig a vicchomaggiói birtok jövedelmeit, amely arra enged következtetni, hogy a püspöknek súlyos tartozásai voltak intenzívjevel szemben, l. ASF *Catasto* 81. fol. 495^f.

⁵⁹ ASF *Arte del Cambio* 65. fol. 38^v.

⁶⁰ ASF *Corp. Rel. Sopp.* 78. 326. 268^f., 271^f., ASF *Arte del Cambio* 18. 21^v., 40^v. — Serragli üzlettársaként Francesco Boscolit említik 1433-ban, l. ASF *Catasto* 484. 168^f.

⁶¹ *Federico Melis*: La banca pisana e le origini della banca moderna. A cura di Marco Spallanzani, con introduzione di Luigi De Rosa. Firenze 1987. 164.

⁶² ASF *Mercanzia* 11781. fol. 101^f., *Libri della compagnia Alberti del Giudice*. A cura di Armando Saporì. Milano 1952. 112. — Papi Gili és Andrea Scolari üzleti összeköttetésére l. még: ASF *Corp. Rel. Sopp.* 78. fol. 326., ASF *Cambio* 65. fol. 125^v.

⁶³ ASF *Corp. Rel. Sopp.* 78. 326. fol. 329^f.

kapcsolat megőrzése érdekében újból együttesen fogjanak vállalkozásba. A „*testvériségből és barátságából*” kötött szerződések a legtöbb esetben egy fiktív „*testvériség*”-re hivatkoztak, ugyanakkor a barátság mint társadalmi kapocs minden kétséget kizáróan fennállt a felek között.⁶⁴ A firenzei üzleti levelezéseket ebből a szempontból megközelítve, Paul McLean elemzett több száz 14–15. század fordulóján íródott levelet. Kutatásai alátámasztják azt a szakemberek által már korábban megfogalmazott vélekedését, miszerint a firenzeieknek egyfajta gyakorlatias elképzeléssel rendelkeztek a barátságról, amely szerint közös üzletet lebonyolítani nem jelent mást, mint a barátságot ápolni, és a nagy profit reménye egyben nagy barátságokat is eredményezett.⁶⁵

Ezt a felfogást érhetjük tetten Niccolò di Matteo Villani firenzei kereskedő 1429. évi levelében, amelyet Filippo di Rinieri Sclarinak címzett. Ebből megtudjuk, hogy Filippo üzleti ügyben kért segítséget Niccolótól — a levél tanúsága szerint minden bizonnal megbízást keresett, hiszen Niccolò a bátyjának kívánta beajánlani — aki ezt a „*testvériségre és barátságra*” hivatkozva szándékozta teljesíteni.⁶⁶ De mire is utalhat itt ez a kifejezés: a régi ismeretségre, egy múltbeli üzleti kapcsolatra vagy esetleg csupán egy általános formulával van dolgunk? A már említett Niccolò szövetkereskedő volt Firenzében. Az 1427. évi *Catasto* egyik feljegyzése szerint a kereskedő Vieri di Vieri Guadagni és Niccolò di Francesco Sacchetti, más kereskedőkkel együtt, társaságot alkottak.⁶⁷ Ezt erősíti meg az a közös pénztét is, melyet 1421-ben az említett Vieri és Niccolò apja, Francesco helyezett el a városi pénzalapban.⁶⁸ Niccolò pedig pár évvel korábban, 1413-ban, helyezett el egy nagyobb összeget Matteo Sclarival közösen.⁶⁹ Ugyanez a Vieri Guadagni aztán számos közös üzleti vállalkozásba fogott Matteo és Pipò Sclarival. Matteo Vierivel tartott kapcsolatára utalt többet között azokban a levelekben, amelyeket a milánói követeknek küldött segítséget kérve a „*testvériségre és barátságra*” hivatkozva.⁷⁰ Vieri pedig a jó barátság okán — és azért is, mert 1419 óta Matteo Scolari Caterina nevű lánya és Vieri Francesco fia házassága révén rokonságba kerültek — maga is levelet intézett Nello di Giuliano Martini, Milánóban székelő

⁶⁴ Az itáliai levelezésekben használt retorikára vonatkozóan, különösen, ami az barátság kérdéskörét illeti l. *James J. Murphy: Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance.* Los Angeles–London 1974., *John M. Najemy: Between Friends: Discourses of Power and Desire in the Machiavelli–Vettori Letters of 1513–1515.* Princeton 1993., *Judith Bryce: Between friends? Two Letters of Ippolita Sforza to Lorenzo de' Medici.* *Renaissance Studies* 21. (2007) **340–365.**

⁶⁵ *Paul Douglas McLean: Art of the Network: Strategic Interaction and Patronage in Renaissance Florence.* **Durham-London,** 2007. 41.

⁶⁶ Egy másik levélben is tanúbizonyságra lelhetünk Niccolò di Matteo Villani és a Sclarik üzleti kapcsolatára, l. ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 354^r.

⁶⁷ ASF *Catasto* 80. fol. 63^v., ASF *Mercanzia* 11781. fol. 64^r., ASF *Catasto* 56. fol. 503^r.

⁶⁸ ASF *Mercanzia* 11779. fol. 88^r.

⁶⁹ ASF *Monte* II. 1806. fol. 144^v. — Az említett Piero della Rena Matteo Scolari 1423-ból fennmaradt végrendelete szerint Antonio di Geri Bardi és Tommaso Borghini, Piero és Matteo egy társaság tagjai voltak, l. ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 270^r.

⁷⁰ ASF *MAP* 1. fol. 42., *MAP* 1. fol. 44. — A Borghini, Guadagni és Scolari családok üzleti kapcsolataira l. *Prajda Katalin: Kultúrákőzvetítő firenzeiek. A Sclarik megrendeléseit teljesítő ötvösműhelyek.* In: *Egyház és művelődés a régi Magyarországon.* Konferencia-kötet (megjelenés alatt).

firenzei követhet. Ebből egyértelműen fény derül Matteo és Vieri kapcsolatának szoros voltára, ahogy Vieri írja: „*Matteo úrral vagyok*”, azaz az ő köreiből, társaságához tartozik.⁷¹ Nem csupán a Vieri di Vieri Guadagni fémjelezte banktársaság ápolta szoros üzleti kapcsolatokat a Scolariakkal, hanem apjuk, Vieri 1426-ban bekövetkezett halála után fia, Francesco vezette tovább a Scolari örökösök számláit és járt el számos ügyben a nevükben mint prokurátor.

A Scolari társaságához egy másik család is kapcsolódott Firenzéből. A Borghinik, akikről szó van, szintén két generációt felölelően álltak üzleti kapcsolatban előbb Matteo, majd pedig Lorenzo, Filippo és Giovanni Scolarival.⁷² A *Catasto* 1430. évi egyik pótbevallásában szerepel a társaság, amelyet Matteo Scolari alakított Tommaso di Domenico Borghinivel és másokkal együtt magyarországi kereskedelmi ügyeik lebonyolítására.⁷³ Minden valószínűség szerint ez a társaság megegyezik azzal, amelyet a Por Santa Maria céhben jegyeztek be mint selyemre szakosodott vállalkozást, s amelynek szerepe volt az arany- és ezüstszállal szőtt selyemszövetek firenzei meghonosításában.⁷⁴ Ugyanezen Tommaso fia, Domenico aztán egy sor üzleti levelet hagyott hátra 1429-ből, melyeket egytől egyig Filippo Scolariinak címzett. A levélváltás gyakoriságából és a levelek szűkszavú, lényegre törő üzleti tartalmából egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a napi szintű gazdasági együttműködés továbbra is fenn állt a két család között a Scolari 1426-ban bekövetkezett halála után is. Elképzelhető, hogy a fiatalos Domenico gyakornokként dolgozott Velencében, a Scolariakkal szorosan együttműködve. A Borghini nemzetség ezen ága és a Scolari között fennálló szoros üzleti együttműködést illusztrálja az a tény is, hogy az ifjabb Borghini számos arannyal kapcsolatos üzletben volt érdekelt. Így egy korabeli számlamásolat tanúsága szerint 1430-ban az említett Domenico és Agnolo di Zanobi Gaddi — a Scolari egy másik, már említett üzleti partnere — nagy mennyiségű arany- és ezüstszállítmányt küldtek Velence kikötőjébe.⁷⁵

⁷¹ ASF MAP 98. fol. 29.

⁷² Nem utolsó sorban pedig a Scolari család nevében többször eljáró Gianozzo di Giovanni Cavalcanti és az említett Tommaso di Domenico között szoros rokonság állt fenn, hiszen ez előbbi Gianozzo egyik nővérét vette feleségül (ASF Monte Comune o delle Graticole II. 3733. fol. 129^r). Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy Cavalcantit a Lamberteschi fivérek alkalmazottjának nevezi egy forrás. Ez utóbbi testvéreket pedig Ozorai Pipo szolgálóként tartották számon, akiket maga Zsigmond is familiárisaivá fogadott, l. *Simonyi Ernő*: *Flórenczi Okmánytár I–II*. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Mb 4994. 96. (XXIX. sz.).

⁷³ Tommaso di Domenico Borghini bevallását l. ASF Catasto 69. fol. 256^v. Piero di Bernardo della Rena 1430. ápr. 3-án benyújtott pótbevallása: ASF Catasto 296. fol. 163^v.

⁷⁴ ASF Catasto 59. fol. 875^r.

⁷⁵ ASF Carte Stroziane serie V. n. 1760. fol. 101^v., 102. — Az említett Agnolo Gaddi egyébként annak a Zanobinak a fia, aki firenzei kereskedőként Velencében székelt. A Filippo és Lorenzo közötti levelezésben számos alkalommal előfordul a neve, minden bizonnyal, mint rendszeres üzleti partner, l. *Reinhold C. Mueller – Frederic Chapin Lane*: *The Venetian Money Market: Banks, Panics, and the Public Debt, 1200–1500*. **Baltimore, 1997**, 32.

Jól bejáratott kereskedelmi kapcsolatok

Ellentétben azzal, amit korábban Mario del Treppo fogalmazott meg,⁷⁶ nem zárható ki az a feltételezés, hogy a fentebb említett arany a Magyar Királyságból tette volna meg az első hosszabb utat Velence kikötőjébe.⁷⁷ Mint ahogy azt Giovanni di Niccolò Falcucci firenzei bróker egy korábbi, Andrea Scolarinak írt levele is sejteni enged, a püspök rendszeresen mozgatott nagyobb mennyiségű nemesfémeket, így aranyat és ezüstöt, Várad és Firenze között.⁷⁸ A rakomány az út első szakaszát Szeben és Várad között tehette meg, onnan pedig szárazföldön folytatta útját tovább egészen Zengig, ahol aztán a küldönc, hajóra szállva, az áruval egészen Velencéig utazott. Itt pedig vagy árura váltották azt, vagy pedig egészen Firenzéig szállították, ahol minden bizonnyal számos ötvöstárgy is készült belőlük, többek között Matteo Scolari megrendelésére, sógorának aranyműveseket foglalkoztató műhelyeiben.

A földrajzi távolság — mint ahogy azt korábban sejteni lehetett — meglehetősen nagy volt a Magyarországon működő firenzei kereskedők által összekapcsolt városok között. A Scolariéknak és közvetlen környezetüknek Észak-Afrikától Erdélyig húzódott az érdekkörük, melyben áruik gazdát cseréltek. Ezeket a jól bejáratott csatornákat aztán legalább két nemzedékig használták a családtagok és azok üzlettársai. Ezek közül az egyik a már említett tuniszi út volt, ahonnan — genovai kereskedők hajóin utazva — luxuscikkeket hoztak be. Az egyik legfontosabb áruajtát az arab telivérek jelentették, melyekkel Matteo nem csak azon egyetlen alkalommal kereskedett, amelyet a levelek említenek, hanem állandó bevételi forrást jelenhetett számára a lókereskedelem. Matteo kereskedelmi levelezése beszámol egy számára nem túl szerencsésen végződött üzletről. Az üggyel kapcsolatos legkorábbi iratot Milánóba címezte Matteo firenzei követnek, Averardo di Francesco de' Medici kereskedőnek 1422. szeptember 19-én. Ebben elpanaszolja, hogy tízenyolc hónappal azelőtt elküldte alkalmazottját, egy Nanino nevű firenzei lókupecet, hogy vásároljon neki Tuniszban jól futó lovakat. Végül a megbízott egy lovat vett, egyet pedig a helyi királytól ajándékba kapott, s ezekkel, valamint tizenegy sólyommal és más áruféleségekkel egy katalán hajón egészen Elba szigetéig utazott.⁷⁹ Onnan Genováig Jacopo da Fornari fűszerekkel megrakott hajóján ment tovább, aki Matteo állítása szerint megdézsmálta áruját, ráadásul még Naninót is megpróbálta

⁷⁶ Del Treppo véleménye szerint az arany valószínűleg Katalóniából jött (*Mario Del Treppo: I mercanti catalani e l'espansione della corona d'Aragona nel secolo XV.* Napoli 1972. 300–301.). Ugyanakkor a Lorenzo Tacchini és Dardano Manelli üzleti könyvében fennmaradt számlamásolat nem szól az áru származási helyéről.

⁷⁷ Közép- és Kelet-Európát Itáliával összekötő kereskedőkről és útvonalairól l. *Hermann Kellenbez: Gli operatori economici italiani nell'Europa Centrale ed Orientale.* In: *Aspetti della vita economica medievale. Atti del Convegno di Studi nel X Anniversario della morte di Federigo Melis Firenze–Pisa–Prato, 10–14 marzo 1984.* Firenze 1985. 333–358., *Teke Zsuzsa: Velencei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században.* Bp. 1979., *Teke Zsuzsa: Velencei gazdaságpolitikája és a Frangepánok a XV. században.* Történelmi Szemle 16. (1973) 160–169.

⁷⁸ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 388.

⁷⁹ Korábban Teke Zsuzsa tárgyalta, hogy Matteo Scolari rendszeresen foglalkozott lókereskedélemmel (*Teke Zs.: Firenzei kereskedőtársaságok i. m. 201.*). A fűszerek útjakét nevezett kereskedelmi útvonalról és a katalán hajók szerepéről l. *Del Treppo, M: I mercanti catalani i. m. 2.*

meggyilkolni.⁸⁰ Mindezen áruk nagy részét: tehát arab lovakat, sólymot, struccot, majmokat és negyven ampulla *damaszkuszi* vizet — ez utóbbi kifejezés minden bizonnyal olyan folyadékot jelenthetett, melyet az ötvösök használtak, talán választóvíz lehetett — a magyar királynénak, valamint Ozorai Pipónak és feleségének kívánta szállítani. Matteo ügye hónapokig elhúzódott, és annak ellenére, hogy más firenzei kereskedők is felszólaltak érdekében — így üzlettársa, Vieri di Vieri Guadagni, valamint Giuliano d’Amerigo Zati —, csak részben sikerült áruját visszaszereznie.⁸¹

Azt, hogy Matteo rendszeresen kereskedett lovakkal, több adat is alátámasztja. Egyrészt lényeges ebből a szempontból, hogy a Tuniszba küldött lókupec a kereskedő saját alkalmazottja volt. Másrészt több Matteoval kapcsolatos elszámolás is ismeretes, amelyekben olyan lovak után járó tartozásokat sorolnak fel, melyeket ő értékesített.⁸² Ráadásul az a tény, hogy a helyi uralkodótól ajándékba is kapott egy lovat, csak tovább erősíti a feltételezést, hogy alkalmazottai üzleti útjai gyakoriak lehettek erre a vidékre. Néhány évvel később pedig — Matteo 1426. évi halálát követően — Giambonino Scolari szintén lovakkal üzletelt Velencében, egyik levele tanúsága szerint épp ezek szállítását szervezte.⁸³

Az afrikai Tuniszon kívül számos itáliai úticélt is említenek a Scolarikkal kapcsolatos források, ahol ők maguk vagy üzlettársaik megfordultak. Az egyik ilyen a Firenzéhez közel eső Arezzo volt. A város neve több alkalommal is megjelenik az itt tárgyalt levelezésekben. Az egyik esetben például Vieri Guadagni — Matteo Scolari üzlettársa — megemlíti, hogy épp Arezzóból tért vissza.⁸⁴ Nem utolsó sorban pedig Andrea Scolari levelezésében több arezzói illetőségű kereskedő neve szerepel. Egyrészt 1424-ből fennmaradt egy levél, melyet egy eddig közelebbről nem azonosítható Papi (Geppo da Monterinaldi?) írt a városból a püspöknek. Ebben arezzóiaknak szóló váltókat említ meg a levélíró, amelyek megérkezéséről tájékoztatta Andreát.⁸⁵ Ugyanígy egy másik levélben Simone di Piero Melanesi emlékeztette a püspököt kötelezettségére egy bizonyos Niccolò arezzói polgárral szemben, akinek aranyat ígért.⁸⁶ Mindezek arra engednek következtetni, hogy olyan kereskedelmi kapcsolatok állhattak fenn Várad és Arezzo között, amelyekben valószínűleg a Guadagni- és Gigli-társaságok lehettek a közvetítők. Egy Arezzóból Firenzébe áttelepült kereskedő, Lazzaro Bracci hagyatékában számos hivatkozást találhatunk a Guadagni és Gigli bankokkal

⁸⁰ ASF MAP 1.fol 42., 44.

⁸¹ ASF MAP 98. fol. 29., MAP 139. fol. 194. — Az említett Giuliano és Uberto Amerigo Zati fiai voltak, két fivérük ismert még: Niccolò és Simone (ASF Catasto 73. fol. 183^f). Simone és Niccolò d’Amerigo Zatira vonatkozóan l. még: ASF Monte II. 664. Ötödik testvérüket, Francescót a Catasto nem említi: Monte II. 665. fol. 61^v.

⁸² ASF MAP 150. doc. 17. fol. 19^f.

⁸³ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 349., fol. 345.

⁸⁴ ASF MAP 98. fol. 29.

⁸⁵ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 336.

⁸⁶ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 330.

folytatott közös üzletekre, s talán egy kiterjedtebb arezzói kutatás választ adhatna Andrea Scolari üzleti tevékenységének ezen aspektusára.⁸⁷

A másik itáliai város, amely folyamatosan szerepel ezekben az üzleti levelekben, Velence volt. A Scolariak képviselőjének rendszeres jelenlétét természetesen nagy piacának és kikötőjének köszönhetjük. Ide érkeztek be például azok a hajók is, amelyek magyarországi rezeset szállítottak.⁸⁸ A Filippo és Giambonino között folyt levelezés tanúsága szerint 1429. június 11-én Niccolò Villani már kézhez kapott egy 500 aranydukátról szóló váltót, amelynek Tommaso di Piero Melanesi volt a kedvezményezettje, ugyanakkor az ezért cserébe várt, 1000 aranydukát értékű réz nem érkezett még meg Velencébe, annak ellenére, hogy Tommaso di Lodovico Zenggből május 28-án küldött levelében biztosította Giamboninót, hogy az árut időben meg fogja kapni a Melanesiktől.⁸⁹ Két hónappal később, augusztus 1-jén, aztán Giambonino újabb levelet küldött testvérének, mondván: Velencében megkapta az 500 aranydukátról szóló váltót, így az ki van egyenlítve, ugyanakkor Tommaso Melanesitől semmi rezeset nem kapott, ennek eredményeként tehát a pénz másik felét nem fizeti ki neki. Ezzel egyidejűleg Giambonino azt tanácsolja testvérének, ha van valami lezáratlan ügye Tommasóval, akkor azt intézze el vele a következő napokban Velencében, mielőtt az elindulna, anélkül, hogy nézeteltérés keletkezne köztük. A jó viszony megőrzésének fontossága és más adatok arra engednek következtetni, hogy nem ez volt az egyetlen alkalom, mikor a budai Melanesi társaság és a Scolariak együttműködtek. Korábban Tommaso testvére, Simone szintén levelezésben állt Andrea Scolarival. Úgy tűnik, együttműködésük jobbjára a nemesfém-kereskedelmen alapulhatott, hiszen ebben a levélben aranyat és ezüstöt említenek, amelyet a püspök küldött volna a Melanesiknek.⁹⁰ Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy Andrea halála után a két Melanesi bátyja, Giovanni kapta meg a váradi püspökséget Ozorai Pipó közbenjárására, aki már több rokonát és üzletfelét segítette ily módon egyházi javadalomhoz.⁹¹ A Melanesik és a Scolari fivérek kapcsolatára kitért már Teke Zsuzsa is egyik tanulmányában, feltételezve, hogy a fivérek a Melanesik megbízottai lettek volna, akik árukat szereztek be számukra.⁹² Az bizonyos, hogy rendszeresen üzletelt egymással a két család — 1426 előtt és után egyaránt —, ugyanakkor kizárhatjuk, hogy a Scolariak a Melanesi fivérek budai társaságának alkalmazottai lettek volna. Arany Krisztina felvetette az üzlettársi kapcsolat gondolatát a két család között, ami racionális elképzelésnek mutatkozik. Annál is inkább, mert a Melanesik üzlettársai,

⁸⁷ *De Roover, R.*: The Rise of the Medici Bank i. m. 225.

⁸⁸ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 348.

⁸⁹ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 362.

⁹⁰ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 330. — Az ezüst és arany szállításáról Velence kikötője és a dalmáciai kikötők között l. *Del Treppo, M.*: I mercanti catalani i. m. 291–310.

⁹¹ Simone di Lapo Corsi 1426 ápr. 11-én kelt levele üzlettársának, Lodovico di ser Viviano Vivianinak címezve, l. ASF Carte Stroziane I. 229. fol. 56.

⁹² *Teke Zs.*: Firenzei kereskedőtársaságok i. m. 207.

Tommaso Davizi, Tommaso és Simone Corsinak és Lodovico di ser Viviano Vivianinak, mindannyian szoros üzleti kapcsolatban álltak a Scolariakkal.⁹³ Ezzel egyidejűleg azonban hangsúlyozni kell, hogy a Melanesik magyarországi kereskedelmi tevékenységében kulcsfontosságú volt az Ozorai Pipóval és annak családjával ápolt jóviszony: a fivérek ugyanis nemcsak lekötelezettjei, hanem egyenesen bizalmi emberei is voltak a Scolariknak, akikre azok rábízhatták üzleti ügyeik intézését, vagy épp egy püspökség javadalmainak adminisztrálását.

Firenze, Arezzo és Velence mellett Rómával is rendszeres lehetett a Scolariak összeköttetése. Három levél is fennmaradt, amelyet Filippo Scolariinak címeztek innen: kettőt minden bizonnyal Benedetto di ser Guido di messer Tommaso da Cena, egyet pedig Paolo di ser Lando Fortini (Orlandini) küldött neki.⁹⁴ Minden valószínűség szerint ugyancsak az említett Benedetto apjának, ser Guido di messer Tommasonak küldte Andrea Scolari azt az egyetlen latin nyelvű üzleti levelet, amely a püspök után ránk maradt.⁹⁵ Az említett forrásokon kívül a Currado di Piero Cardini és Andrea Scolari üzleti ügyeinek rendezésére vonatkozó iratok említik meg, hogy a két egyházi méltóság közösen tevékenykedett Rómában.⁹⁶ Matteo Scolari szintén emlegetik a források a pápai kúriával összefüggésben mint hitelezőt. Ha pedig már egyházi összeköttetésekről esik szó, érdemes megemlékezni Filippo di Giovanni del Beneről és fiáról, Jacopóról, aki a sókamarát felügyelte Ozorai Pipó idejében és aki a Szentszék megbízásában pápai követként is járt Magyarországon.⁹⁷ Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a Vieri di Vieri Guadagni neve alatt bejegyzett, banki ügyekre szakosodott társaság Firenze mellett Rómában is tartott fenn kirendeltséget. Mint ahogy a számos adatból kitűnik, a római levéltárak iratai számos újdonságot rejthetnek magukban a Scolariakkal és más, a Magyar Királyságot megjárta üzletemberekkel kapcsolatban.

Ezek mellett számos más városban is jelen voltak a Scolariak ügynökeik és partnereik révén, így Zengben, Szebenben, Trevisóban és Budán, hogy csak néhányat említsünk közülük. Összességében megállapítható: amint az említett példák is mutatják, a Scolariak nem változtattak a jól bejáratott kereskedelmi csatornáikon, hanem legalább két generáción keresztül ugyanazokat a beszerzési és értékesítési útvonalakat használták, és partnerhálózatuk építésében is a jól megszokott üzlettársakhoz és családokhoz ragaszkodtak.

⁹³ ASF Catasto 29. Tomo II. 654^f.

⁹⁴ Paolo Fortini Leonardo Brunit követte a kancellári tisztségben a firenzei városi vezetésben, I. *Gene Brucker*: Dal Comune alla Signoria. La vita pubblica a Firenze nel primo Rinascimento. Bologna 1981. 325.

⁹⁵ Ser Benedetto di Tommaso örökösei megjelentek Filippo di Rinieri Scolari 1429. évi bevallásában is, I. ASF Catasto 296. fol. 106^f. Ugyanerről az ügyről emlékezik meg 1429-ben: ASF Guadagni 14. fol. 10.

⁹⁶ Teke Zsuzsa rövid regesztájában nem tesz említést Rómáról, I. Zsigmondkori Oklevéltár I–II/2. (1387–1410) Összeállította Mályusz Elemér. Bp. 1951–1958., III–VII. (1411–1420) Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerk. Borsa Iván. Bp. 1993–2001., VIII–IX. (1421–1422) Szerk. Borsa Iván, C. Tóth Norbert. Bp. 2003–2004., X. (1423) Szerk. C. Tóth Norbert. Bp. 2007. (a továbbiakban: ZsO) X. 335. sz., ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 332^f.

⁹⁷ *Engel Pál*: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 276., *Balogh Jolán*: Mátyás király és a művészet. Bp. 1985. 442.

Üzlet és szóbeszéd

A régi barátságok és jó üzleti kapcsolatok arra is alkalmat adtak, hogy a kereskedők megbeszéljenek az üzleten túlmenően számos más kérdést is. Így ezeknek a levelezéseknek nem csak gazdasági szempontból volt jelentősége, hanem a társadalmi érintkezésben betöltött szerepük sem elhanyagolható.⁹⁸ A városvezetésben szintén kiemelkedő fontossággal bírtak ezek a levelezések, hiszen egy városi polgár nem csak kereskedő volt, hanem az — arra választhatók — nagyon sokszor ültek valamely magisztrátus székében, így a városi tanács üléseinek alkalmával saját levelezési csatornáikra hivatkozva tudtak érvelni egy ügy mellett vagy ellen.⁹⁹ Miként arra Robert Lopez és Avner Greif is rámutatott: az itáliai városállamokban, így Firenzében is, kereskedők ültek a városi tisztségekben, ők irányították a várost, s a város elöljáróiként is elsősorban kereskedőtársaik — s nem mellékesen persze, a maguk — boldogulásukat tartották szem előtt.¹⁰⁰ Ehhez pedig nélkülözhetetlen volt a megfelelő információáramlás. Minél tekintélyesebb volt egy kereskedő, annál több levelezőtársa volt, és minél több levelet kapott, annál pontosabb információkkal rendelkezett a politikai eseményekkel kapcsolatban és — valószínűleg — annál jobb politikai pozíciót tudott elérni a tanácson belül. A szorosan vett politikai kérdéseken túl így értelmét nyerte az olyan mondandó is, amelynek a felületes szemlélő első pillanatban nem tulajdonít különösebb jelentőséget. A házasságkötések, üzleti viták megemlézése nemcsak arra volt jó, hogy a társadalmi életben tájékozottak legyenek, hanem arra is, hogy esetlegesen az efféle információk politikai és gazdasági következményeit is észrevegyék. Például: ha egy kereskedő férjhez adta a lányát, akkor az azzal járt, hogy nagyobb összeg vándorolt ki a zsebéből, amely az ara férjét és apósát gazdagította.

Így tehát legyen az házasság, temetés, politika vagy csak egy kósza szóbeszéd, rokonok és barátok szívesen megosztották egymással értesüléseiket. Jó példát szolgáltatnak erre Giambonino Scolari levelei fivéréhez, Filippóhoz. Mint már utaltam rá, a két testvér napi szintű levelezőviszonyban állt egymással, s az üzleten túlmenően minden mást is megbeszéltek. Így Giambonino két levele végén is megemléltette, hogy „egyébként” aznap délelőtt Andrea di ser Pagnolo lánya, Isabetta és ser Pucci da Prato fia, Gianpiero házasságot kötöttek, és szerinte ez így is volt rendjén.¹⁰¹

⁹⁸ A szóbeszéd társadalmi és politikai aspektusairól l. *Elizabeth Horodovich: The gossiping tongue: oral networks, public life and political culture in early modern Venice. Renaissance Studies* 19. (2005/1.) 23–45.

⁹⁹ A kereskedelmi levelezések politikai tartalmának elemzésére l. *Francesca Trivellato: Merchants' Letters Across Geographical and Social Boundaries In: Correspondence and Cultural Exchange in Europe 1400–1700.* Eds. Francisco Bethencourt, Florike Egmond. Cambridge 2007. 81.

¹⁰⁰ *Avner Greif: Institutions and the Path to the Modern Economy. Lessons from Medieval Trade.* Cambridge 2006. 218., *Francesca Trivellato: A Republic of Merchants? In: Finding Europe. Discourses on Margins, Communities, Images* 13–18. Centuries. Ed. Anthony Molho, Diogo Ramada Curto, Niki Koniordos. **New York, 2007.** 133–158.

¹⁰¹ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 350^r., fol. 348^r. — Erről Andrea di ser Pagnolo maga is megemlékezik 1429. máj. 29-én küldött levelében, l. ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 353^r.

A másik ilyen bőbeszédű levelező Giovanni di Niccolò Falcucci volt, a Magyar Királyságban többek között a váradi püspök megbízásából működő bróker, akinek az Andrea Scolarihoz címzett leveleiből számos aktuálpolitikai eseményt is megtudhatunk. Így többek között azt is, hogy a kalocsai érsekséget Ozorai Pipó jóindulatából kapta meg a pécsváradi apát, Giovanni Buondelmonte, valamint elújságolta azt is, hogy Velencében új pénzt vezettek be, és talán nem mese az sem, hogy Isten akaratából a milánói uralkodó elhunyt, továbbá, hogy egy vlach azt a hírt terjesztette el Szebenben, amely szerint a közelben állomásozik Ozorai Pipó, aki mellett ott tartózkodik Vieri és Niccolò di Andrea Lamberteschit.¹⁰² Az üzleti életben nem különben kulcsfontosságú lehetett annak az információnak a terjedése is, hogy a Lamberteschi fivérek nagyon rossz adósok, akiktől szinte lehetetlen volt pénz behajtani, de olyannyira, hogy Giovanni Falcucci efölött érzett elkeseredésében az öngyilkossággal is fenyegetőzött.¹⁰³ Így tehát nem csodálkozhatunk azon sem, hogy a megbízhatatlan kereskedőket — annak ellenére, hogy korábban Ozorai Pipó szolgálatában álltak — 1427-ben Zsigmond börtönbe csukatta.¹⁰⁴

Szolidáris rokonság

A Firenze társadalomtörténetét kutatók között elterjedt elképzelés az, hogy a 14–15. század fordulóján még mindig élt az a szolidáris családmódel — amely az azt megelőző évszázadban alapját adta mindenfajta társadalmi érintkezésnek és gazdasági kapcsolatnak —, erre egyik korábbi tanulmányában már Arany Krisztina is utalt. A kiterjedt rokonság jelensége, s a rokoni kapcsolatok ápolása a Magyarországon járt firenzei kereskedők levelezésében is tetten érhető.¹⁰⁵

A Scolari család itáliai történetével kapcsolatosan értesülünk arról, hogy a kiterjedt rokonság nemcsak Firenzében, hanem azon kívül is összetartott, legyen szó gazdasági vagy éppen családi ügyekről. Jól ismert az ozorai vár felépítésére 1416-ban kapott engedély, amelyben nemcsak maga Pipó, hanem testvére Matteo és unokaöccsük Leonardo di Caccia Altoviti is részt kaptak az ingatlan vagyonból.¹⁰⁶ Utóbb pedig, a két rokon, Matteo és Andrea 1426 elején bekövetkezett halála után, Pipó lett általános örökösük.¹⁰⁷ Ugyanakkor azon év végén ő is eltávozott az élők sorából, birtokai

¹⁰² ASF Corp. Rel. Sopp 78. 326. fol. 277. — Az Ozorai Pipo által vezetett 1423., 1425. és 1426. évi hadjáratra vonatkozóan l. *Engel Pál*: Török veszély Zsigmond korában (1387–1437). Századok 128. (1994) 281.

¹⁰³ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. 328^r.

¹⁰⁴ ASF Signori, Legazioni e Commissarie 7. 77^v. , *Simonyi E.*: Flórenczi i. m. doc. 94. sz.

¹⁰⁵ *John Najemy*: A History of Florence. **Oxford**, 2006. 6–7., *Carol Lansing*: The Florentine Magnates: Lineage and Faction in a Medieval Commune. Princeton 1991., *Francis William Kent*: Household and Lineage in Renaissance Florence. The Family Life of the Capponi, Ginori and Rucellai. Princeton 1978.

¹⁰⁶ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár 87 891., 87 893. — A családi kapcsolatokra alkalmazott terminológiára vonatkozóan l. *Susannah F. Baxandale*: Alberti Kinship and Conspiracy in Late Medieval Florence. In: Florence and Beyond. Culture, Society and Politics in Renaissance Italy. Essays in Honour of John M. Najemy. Ed. David S. Peterson, Daniel E. Bornstein. Toronto 2008. 339–353.

¹⁰⁷ ASF Carte Stroziane IV. fol. 635.

egy részét pedig királyi engedéllyel távoli unokaöccseire: Filippo, Lorenzo és Giambonino Sclarira, valamint feleségére, Ozorai Borbálára hagyta.¹⁰⁸

A Borbála és férje negyedízigeni unokaöccsei közötti, meglehetősen távoli rokoni szálak Pipó halála után sem szakadtak el. Számos alkalommal tudósítanak a levelek arról, hogy a Sclarik Ozorán jártak, vagy éppen más személyes, illetve üzleti jellegű elintéznivalójuk volt az özvegyel. Így például — valószínűleg Pipó halála után — Filippo Scolari levelet kapott Rómából, amelyben Paolo di ser Lando Fortini érdeklődött a minorita szerzetesek templomának neve után Borbála asszony ügyében eljárva.¹⁰⁹ Lorenzo sem szalasztotta el az alkalmat, hogy tiszteletét tegye az ozorai birtokon, mikor a Magyar Királyságban tartózkodott. Giovanni egyik leveléből tudjuk meg, hogy 1429-ben Lorenzo már egy ideje az országban tartózkodott, s mikor fivérei futárt küldtek hozzá, az nem találta őt szállásán, mivel épp Borbálánál járt vendégségben Ozorán.¹¹⁰ Egyébiránt a Scolari testvérek leveleiben számos alkalommal megjelenő „*nagyasszony*” minden bizonnyal azonosítható Borbálával, s így tudható, hogy Pipó halála után is megmaradt köztük a levelezés mint rokonok esetében szokásos általános érintkezési forma.¹¹¹

De nem Borbála volt az egyetlen a kiterjedt rokonságból, aki számíthatott a fivérek látogatására. A levelezéseikben csak „*apáca*”-ként emlegetett Caterina di Caccia Altovitivel, Matteo Scolari unokahúgával ugyanígy jó kapcsolatot ápoltak.¹¹² Ez minden bizonnyal annak volt köszönhető, hogy korábban Matteo Scolari maga is támogatta a kolostorba vonult lányt, akit unokahúgaként még egy jelentékenyebb összeggel is segített a végrendeleteiben foglaltak szerint.

Földrajzi mobilitás a siker kulcsa

A rendszeres levelezés szükségszerű is volt az üzletfelek és rokonok között, hiszen nagyon gyakran több napnyi járóföld választotta el őket egymástól. Egy jól menő firenzei kereskedő életéhez szervesen hozzátartozott az állandó utazás. Már tanulóidejük alatt elkezdtek az ingázást Firenze és más városok, esetenként más földrészek között. A legismertebb példát erre Bonaccorso di Neri Pitti szolgáltatja, akinek útleírása a Magyar Királyságról azokban az években született, mikor Matteo Tinghi segédjeként Budára utazott.¹¹³ Akkor még nem gondolhatott arra, hogy abba a Scolari családba fogja beházasítani **mind fiát**, mind unokáját, amely Matteo Scolari révén közvetlen udvari

¹⁰⁸ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 320^r. , fol. 321^r.

¹⁰⁹ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 342.

¹¹⁰ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 350.

¹¹¹ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 348., ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 355.

¹¹² Caterina szülei: Agnese di Stefano Scolari (Pipo és Matteo nővére) és Caccia di Palmieri Altoviti (ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 260.). Ugyanakkor nem tévesztendő össze a tágabb rokonságban található másik azonos nevű apácával, Caterina di Catellino Infangatival, Matteo feleségének nővérével. Ez utóbbi a San Francesco kolostor apácafőnöke volt, l. ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 267^v. , fol. 271^r. , fol. 282^r. , fol. 260^r.

¹¹³ Bonaccorso Pitti utazását említette még Huszti Dénes (*Huszti Dénes: Olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban. Budapest, 1941. 71.*), a témáról l. bővebben: Bonaccorso Pitti, Ricordi. In Mercanti scrittori, Ricordi nella Firenze tra Medioevo e Rinascimento. A cura di Vittore Branca, Milano 1986. 341–503.

kapcsolatokkal rendelkezett.¹¹⁴ Így kerülhetett Budára Ozorai Pipó is, aki Luca di Giovanni del Pecchia kereskedő *bottegájában* tanulhatta meg a nemzetközi kereskedelem fortélyait, hogy aztán tagjává váljon a kereskedők legelőkelőbb csoportjának, amelynek tagjai között az említett Lucát is megtaláljuk, nemcsak mint neves üzletembert, hanem mint gyakorló politikust.¹¹⁵

Pipó követve rokonai is megjelentek a Magyar Királyságban: Andrea Scolari előbb zágrábi, majd váradi püspök lett, ezekből a városokból irányítva kereskedelmi ügyeit. Matteo is valószínűleg többször megfordult az országban, Luigi Passerini — sokak által nagyon megbízhatónak tartott 19. századi genealógus — vélekedése szerint Matteo Zsigmond szolgálatában számos hadisikert könyvelhetett el, ennek köszönhetően az uralkodó az ország nemesei közé emelte.¹¹⁶ Ezt erősíti meg egyrészt az a forrás, mely szerint az 1410-es évek elején a király familiárisává fogadta, másrészt pedig a Pipóval és Leonardo Altovitivel közös engedély Ozora várának emelésére, továbbá az a címer is, amely a firenzei Scolari-palota homlokzatát díszíti: a három balharántvágásos mező, a Scolari ősi címere sisakkal és a Sárkányrend címerállatával szegélyezve. Ezen túl számos rokon és firenzei barát, vagy szomszéd próbált szerencsét a Magyar Királyságban, így Baldinaccio di Catellino Infangati, Matteo sógora, akit Andrea Scolari udvarában találunk az 1420-as években: neki nemcsak a kereskedelemben, hanem a magyarországi arany feldolgozásában is szerepe volt. Ugyanakkor már említettük Giovanni Buondelmonte érseket, aki ahhoz az ősi nemzetséghez tartozott, amelyből a Scolari család is kivált jó százötven évvel korábban, és akikkel azóta is szoros rokonságot ápoltak.¹¹⁷

Az unokaöccsök a három Scolari példáját követve, azok 1426-ban bekövetkezett halálát követően, de már korábban is, többször megfordultak a Magyar Királyságban, s Pipó kapcsolati tőkéjét kamatoztatva igyekeztek Budán is megvetni lábukat.¹¹⁸ Ahogy Teke Zsuzsa tanulmányából tudjuk: Zsigmond 1426 után — tehát a Pipó, Andrea és Matteo halálát követő időszakban — egyre kevésbé bízott meg a magyarországi firenzei kolóniában.¹¹⁹ Valószínűleg ennek köszönhető, hogy a Scolari fivérek elvesztették befolyásukat a sókamarák felett.¹²⁰ 1428-ból maradt fenn adat arra

¹¹⁴ Az említett Bonaccorso háztartásában élt 1427-ben unokája, Bonaccorso, aki Francesca di Matteo Scolari férje lett 1446 körül, l. ASF Catasto 66. fol. 154^v., ASF Notarile Antecosimiano 689. fol. 227^r.

¹¹⁵ A kereskedők tanulóéveivel kapcsolatban l. *Gene Brucker: The Civic World of Early Renaissance Florence*, Princeton 1977. 68. — Luca számos esetben szerepelt felszólalóként a Consulte alkalmával és ő volt az a kereskedő, aki a nápolyiakat támogatta a magyar trónért folytatott küzdelemben, l. ASF Consulte e Pratiche 26. fol. 163^r., 31. fol. 49^r., fol. 57^v., 32. fol. 86^v., fol. 95^r., fol. 105^v., fol. 127^r.

¹¹⁶ *Litta, P. – Passerini, L.: Buondelmonte i. m.*

¹¹⁷ Így például az említett Giovanni és fivére, Niccolò számos pénzügyi tranzakcióban vettek részt, melyben a Scolari is érdekeltek voltak, l. ASF Guadagni 14. fol. 10.

¹¹⁸ *Teke Zs.: Firenzei kereskedőtársaságok i. m. 203.*, Piero di messer Luigi Guicciardini levele a firenzei Signoriának, melyben beszámol arról, hogy Zsigmond királynak ajánlotta be Filippo és Lorenzo Scolari, valamint Giovanni Buondelmonte érseket 1427-ben, l. *Simonyi E.: Flórenczi i. m. II. 71. (XXVII. sz.)*.

¹¹⁹ Piero di messer Luigi Guicciardini megjegyzése levelében az 1427. évi eseményekről, l. *Simonyi E.: Flórenczi i. m. II. XXIX. sz.*

¹²⁰ Uo.

vonatkozóan, hogy Giovanni egy, a firenzei Signoria által kibocsátott menlevélben mindenkitől háborítatlan utat kapott.¹²¹ Nem tudni, hogy ténylegesen mennyi időt töltött a Magyar Királyságban, hiszen, mint már utaltunk rá, 1429-ből fennmaradt levelezése szerint Trevisóban élt családjával. Az azonban bizonyos, hogy 1427-ben a három fivér együttesen adta be bevallását Firenzében, a negyedik, még minden bizonnyal kiskorú testvérrel, Donatóval együtt.¹²² Két évvel később, 1429-ben, csupán Filippo nyújtott be közülük bevallást — mivel az előző semmilyen információt nem tartalmazott az üzleti ügyekkel kapcsolatban — és ebben megjegyezte: elmegy Trevisóba, hogy megkérdezze bátyjait, kívánják-e összeírtni magukat Firenzében vagy sem.¹²³ Filippo ugyan Firenzében élt továbbra is, de egy 1429. évi, neki címzett levél tanúsága szerint azért elutazott a Magyar Királyságba, mert az szükséges volt Matteo és Andrea Scolari halála után maradt folyó ügyek rendezése érdekében, s, amint a levél elárulja, a király döntéséig köteles volt az országban maradni.¹²⁴

A harmadik testvér, Lorenzo szintén hosszabb ideig tartózkodott a Magyar Királyságban. 1415-ben például Budán találjuk, majd több mint tíz évvel később, a három Scolari halála után, szintén oda utazott.¹²⁵ Giovanni Filippóhoz intézett levelében ily módon ír testvérük távollétével kapcsolatban: *„Ma futár jött Magyarországról, reméltem, hogy vele híreket kapok Lorenzóról”*.¹²⁶ Minden bizonnyal ő lehetett hármójuk közül az, aki a leghosszabb időt töltötte Magyarországon, miközben időről-időre hazatért Firenzébe. A Firenzei Levéltárban fellelhető számos dokumentum is alátámasztja azt, hogy az alatt az idő alatt, amíg távol volt, nem szakította meg kapcsolatait szülőföldjével. Firenzei családba házasodott be, kiskorú lánya számára pedig a firenzei hozománybankban nyitott számlát.¹²⁷ Az egyetlen levele, amely fennmaradt, jó tíz évvel házasságkötése után, 1448-ban kelt, Lorenzo di Piero de'Medicinek címezve. Ebben leírja, hogy Zsigmond császár Jacopo del Benének juttatta azt a pénzt, amely szerinte őt illette volna meg. Most pedig, hazatelepülvén, elhunyt fivére, Filippo után kezébe veszi a családi ügyek intézését Firenzében.¹²⁸

Összegzés

A fentiekben tárgyalt kérdések csak néhány kiragadott téma azok közül, amelyekre vonatkozóan információkat találhat a kutató ezekben az iratokban. Csak érintőlegesen volt szó a firenzei

¹²¹ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 318.

¹²² ASF Catasto 66. fol. 248^v.

¹²³ ASF Catasto 296. fol. 160^v.

¹²⁴ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 356.

¹²⁵ ZsO V. 924. sz.

¹²⁶ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 350. — Egy másik levelében is utalást tesz erre Giovanni, l. ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 348.

¹²⁷ ASF Monte II. 3374. 372^v.

¹²⁸ ASF MAP filza 16. fol. 35.

diaszpóra — kereskedelmi és kulturális téren egyaránt megfigyelhető — közvetítő szerepéről, s a Scolari családhoz köthető társaságok további elemzése szintén egy másik tanulmány feladata lesz.¹²⁹

De miért is írtak egymásnak levelet a firenzei kereskedők? Saját szavaik szerint szükségből, illetve különböző okok miatt: amely lehetett egy folyamatban lévő elszámolás, visszaigazolás arról, hogy kézhez kaptak valamilyen küldeményt vagy levelet, esetleg egyszerűen csak egy váltó ügyintézéséről volt szó, vagy akár egy hír továbbításáról. A levelezés időszakos felfüggesztését ugyanakkor ezek hiányával indokolták. Annak ellenére azonban, hogy egy-egy levél között akár hónapok is eltelhettek, a kereskedők más üzleti partnereiktől és rokonaiktól is szerezhettek friss híreket. Az egyes társaságok és családok levelezési csatornái ugyanis egymásba fonódó és egymástól függő hálózatot alkottak, ily módon téve lehetővé a modern kor kutatói számára, hogy — bizonyos levelezések töredékes volta ellenére — az egyedi eseteken túlmutató, szélesebb perspektívájú, de korántsem általánosító következtetéseket vonhassanak le egy-egy diaszpóra életével kapcsolatban, így a Magyar Királyságban járt firenzei kereskedőkről és azok családjairól, vagy egy társaság *modus operandijáról*. Nem utolsó sorban pedig — szem előtt tartva, hogy a korszakból elenyésző mennyiségű magánlevél maradt fenn — ezekből az iratokból a kereskedők saját hangját hallhatja a kutató, mely új megvilágításba helyezheti a kor aktuális gazdasági vagy politikai eseményeit.

Felmerül a kérdés, hogy mennyiben rajzolhatjuk újra a firenzei diaszpóra magyarországi szereplését az említett források tükrében. Egyrészt a firenzei kereskedők eddig kusza szövevényt mutató képe rendeződni látszik, mégpedig oly módon, hogy a a korábbiakban feltételezett, egymást kikerülő, egymással párhuzamosan futó szálak vagy kereskedelmi csatornák helyett, egy központi családhoz kapcsolódó, onnan szerteágazó hálózat képe bontakozik ki, egy olyan hálózaté, amely koncentrikusan vette körbe a Scolari családot és annak fejét, Ozorai Pipót. Ide sorolható az 1403 és 1426 közötti időszakból számos olyan család, mint a Buondelmonte, Bardí, Del Bene, Cardini, Fronte, Infangati, Lamberteschi, Melanesi és még jó néhány más család tagjai, akik ebben az időszokban a Magyar Királyságban kereskedtek.

Az eddigi kutatások alapján egyetértek a Teke Zsuzsa és Arany Krisztina által megfogalmazott elképzeléssel, amely szerint Ozorai Pipó politikai térnyerésével együtt az országban jelentősen megnövekedett a firenzei diaszpóra tagjainak befolyása.¹³⁰ Ugyanakkor az Arany Krisztina által felvetett periodizációt nem tartom megalapozottnak. Véleménye szerint „Az 1412 és 1427 közötti időszakot a firenzeiek a Magyar Királyság területén feltehetőleg korábban sosem tapasztalt intenzív

¹²⁹ A Scolari család közvetítő szerepéről részletesebben l. *Katalin Prajda: The Florentine Scolari Family in the Court of Sigismund of Luxemburg. Journal of Early Modern History* (megjelenés alatt).

¹³⁰ *Teke Zs.: Firenzei kereskedőtársaságok* i. m. 195.

jelenléte jellemezte”. Ugyan a szerző a korszak végét 1427/1428-ra teszi, a firenzeieket ért atrocitásokra és Ozorai Pipó 1426. évi halálára hivatkozva — ami logikusnak tűnik —, ugyanakkor, ami az 1412-es évet illeti, nem hozott fel megalapozott érveket annak alátámasztására. Azzal nem magyarázható ez az alsó határ, hogy a firenzei kereskedők ekkor kezdtek nagyobb számban az országban megjeleni, hiszen a kutatás még mindig nagyon felületes ismeretekkel rendelkezik a két terület közötti migráció kvantitatív vetületéről.¹³¹

Pipó volt az egyetlen a korszakban, aki — társadalmi befolyásával élve — az udvarban olyan kapcsolatrendszerre és nagyhatalmú támaszra tett szert Zsigmond király személyében, hogy minden firenzei kereskedő vagy politikus számára megkerülhetetlen személyt jelentett. A családja által működtetett hálózat több stratégiai fontosságú piacon is jelen volt a nemzetközi kereskedelemben. Elsősorban három, a korabeli Európában rendkívül fontos helyen: Firenzében, mely az európai bankélet egyik központjának számított és számos fontos gazdasági és kulturális innováció bölcsője volt, Velencében, amely bankjai mellett nagyhatótávolságú tengeri kikötővel rendelkezett, az áruk legszínesebb palettájával hívogatva a pénzes kereskedőket, s egyben kiindulópontja is volt számos tengeri kereskedelmi útnak, valamint Budán, amely nemcsak hogy felvevőpiaca volt számos távolsági kereskedelemről származó árucikknek, hanem a Magyar Királyság nyersanyagai révén vonzerőt jelentett a nemesfémekben szűkölködő területek kereskedői számára, akik itt a bankéletben nélkülözhetetlen árucikkhez jutottak hozzá. Ehhez a három stratégiai fontosságú piachoz több másik is csatlakozott: így Róma — mint Baldassare Cossa idejétől ismét a pápák állandó lakhelye, továbbá az egyházi tizedbeszedés központja —, Kalocsa — amely érseki székváros lévén szintén jelentős bevételi forrásokhoz juttatta az érsekség főpapját —, Várad — amely nemcsak az egyházi tized kapcsán, hanem geostratégiai szerepe miatt is jelentős volt, hiszen a Budáról a Kárpátokon túli területekre itt vezetett keresztül a távolsági kereskedelmi útvonal, érintve számos nemesfém- és sóbányát is —, végül pedig Zengg, amely a Magyarországról érkező áruk egyik fő kikötőjévé vált, ahonnan az árut Velence vagy Treviso kikötőibe szállították.

Mindezen stratégiai pontokon az Ozorai Pipóhoz köthető gazdasági érdekcsoport egy-egy tagja megtalálható volt. Firenze számos lehetőséget hordozott Pipó számára, ahol jobbára testvére, Matteo volt az, aki a közvetítő szerepet Firenze és Magyar Királyság között betöltötte a politikai és kereskedelmi életben egyaránt. Minden bizonnyal itt tartották a távolsági kereskedelemben érdekelt társaságuk (egyik) központját, ahogy erre korábban Teke Zsuzsa is rámutatott. Matteo több

¹³¹ Ugyan megemlíti „hosszabb távon” megtelepedő firenzei üzletembereket a munkában, de a 17 családra vonatkozó megjegyzése sem lehet reprezentatív értékű, hiszen a mintavétel során nem használt egzakt meghatározásokat, így nem tudjuk meg, mit ért „hosszabb távú megtelepedés” alatt, továbbá az adatbázisa nem tekinthető teljesnek még az eddig napvilágra került források tükrében sem. Ezen túlmenően olyan személyeket is említett, mint például Leonardo di Caccia Altoviti, akikről nem bizonyítható, hogy kereskedőként vagy hivatalviselőként tevékenykedtek, l. *Arany K.: Siker és kudarc i. m. 487.*

más kereskedővel is alakított társaságot élete folyamán, így többek között Antonio di Piero Frontéval és Tommaso di Domencido Borghinivel. A rendszeres pénzmozgást minden bizonnyal, többek között, a Matteo leányának apósaként ismert Vieri di Vieri Guadagni bankjával oldották meg, s feltételezhetőleg innen finanszírozták azoknak a *bottegáknak* egy részét, ahol az ötvösök Baldinaccio di Catellino Infangati, Matteo sógora megbízásából a nemesfémeket feldolgozták, s ahonnan azok egy részét visszaszállíthatták a Magyar Királyságba mint reprezentációs tárgyakat, valószínűleg a királyi és királynéi udvarba, Váradra, valamint Kalocsára. Rómában és magában a pápai kúriában számos képviselője akadt a Scolari-knak, így például Jacopo és Filippo del Bene, továbbá a Guadagni-bank. Az előbb zágrábi, majd váradi püspök Andrea Scolari népes firenzei udvartartást gyűjtött maga köré, innen igazgatva egyrészt a környékbeli arany- és ezüstbányákból befolyó nyersanyagok távolsági kereskedelmét, valamint az egyházmegyéhez tartozó jövedelmek beszedését. Halálát követően, Ozorai Pipó közbenjárására Giovanni Melanesi került a püspöki székbe, aki fivéreivel együtt már komoly tapasztalatokra tett szert egy főpapi udvar gazdasági ügyeinek vitelében. Kalocsa esetében az egyházi jövedelmek beszedését először szintén személyesen Ozorai Pipó felügyelte mint adminisztrátor, majd egyik rokona, Carniano Scolari vette át azt tőle, végezetül pedig Giovanni Buondelmonte foglalta el az érseki pozíciót.

Ezzel pedig a kérdéskör másik aspektusához érkeztünk, mégpedig a családok és azok egyes ágai között fennállt intergenerációs együttműködési modellhez, amely alapját adta az évtizedekig eredményesen működő üzletpolitikának. A három idősebb Scolari: Pipó, Andrea és Matteo között fennállt együttműködésre, majd az ő példájukat követve, a három testvér, Filippo, Giovanni és Lorenzo gazdasági kooperációjának modellezésére jó példát szolgáltathat a század közepén működött három Strozzi testvér: Lorenzo, Filippo és Matteo esete. Ann Crabb kutatásai világítottak arra rá, hogy Matteo Strozzi fiai számtalanszor vágtak bele közösen üzleti vállalkozásba. Míg Lorenzo Brugesben székelt, addig testvérei Rómában dolgoztak egy ideig. A későbbiekben azonban Filippo Nápolyba tette át székhelyét, új fiálét nyitva ezzel társaságuknak, s emellett — mivel a Medici-társaság nem rendelkezett nápolyi leányvállalattal — ügynökként dolgozott a számukra is. A Strozzi társaságainak tevékenysége során számtalan esetben megfigyelhető volt, hogy alkalmazottaik, így elsősorban tanoncaik, jelentős része a nemzetség valamely ágából került ki, nemcsak az apai, hanem nagyon gyakran a nőági rokonok közül.¹³²

Ozorai Pipó mint a Scolari-k gazdasági hálózatának a feje, minden bizonnyal át kívánta örökíteni hatalmát és befolyását egy arra érdemes, közeli rokonára, aki eleinte nővérenek a fia, Leonardo di

¹³² Ann Crabb számos más esetben is cáfolta Richard Goldthwaithe azon feltevését, mely szerint a 14. század közepétől lecsökkent a szerepe a közvetlen rokonoknak egy társaság működtetésében és a tulajdonosok sokkal inkább az üzleti életben jártas alkalmazottakat részesítették előnyben rokonaikkal szemben, l. *Ann Crabb: The Strozzi of Florence. Widowhood and Family Solidarity in the Renaissance. Ann Arbor, 2000. 127., 139–140.*

Caccia Altoviti lehetett. Az ő és — valószínűleg kiskorú fia — korai halála után, Matteonak fiú utódai nem lévén, a három távoli unokaöcs maradt az egyedüli lehetőség arra, hogy a családi örökséget és a Scolari nevet továbbvigyék. Pipónak erre a családpolitikájára engednek következtetni azok az adományok, melyeket a három fivér részére tett, akik egyértelműen örökösöként jelennek meg előttünk az üzleti életben, és minden bizonnyal erre törekedtek a politikában is. Így Matteo Scolari helyét — 1426. évi halála után — Filippo di Rinieri vette át, Firenzéből igazgatva a család oda kötődő ügyeit. Trevisóban és Velencében pedig fivére, Gianbonino felügyelte a piacot. Lorenzo eközben már Budán székelt, ahol minden kétséget kizáróan intézte a három Scolari halálával keletkezett pénzügyi problémákat és igyekezett behelyezkedni abba a gazdasági és politikai miliőbe, amelyet nagyhatalmú nagybátyjai hoztak létre.¹³³ Ez a törekvése, a források tanúsága szerint, nem lehetett teljesen sikertelen, még annak ellenére sem, hogy a testvérek elvesztették a sókamarák fölötti ellenőrzést, hiszen 1429-ben Filippo Scolari például felfegyverzett szolgákat és lovakat bocsátott megbízottai rendelkezésére a Magyar Királyságban, azzal a céllal, hogy számára pénzt hajtsanak be.¹³⁴ Ezen túlmenően számos utalást találhatunk levelezésükben, amely arra enged következtetni, hogy a fivérek az őket megillető jómódban éltek: ruházkodási szokásaik vagy akár életvitelük is útmutatásként szolgálhat ezzel kapcsolatban.¹³⁵

Annak ellenére, hogy a Scolari család politikai térnyerését megelőzően is szép számmal fordultak meg firenzeiek — elsősorban kereskedők — a Magyar Királyságban, mégis a két állam között fennálló kapcsolatokra — legyen az gazdasági, politikai vagy éppen művészeti — katalizátorként hatott Ozorai Pipó magyar királyságbeli jelenléte, amely nem volt előzmény nélküli nemzetségében — ellentétben azzal, ahogyan a kutatás ezt korábban sejtette —, és nem volt mentes egy hosszú utóélettől sem, amely még évtizedekig táplálta a firenzeiek jelenlétét a Magyar Királyságban.

Természetesen, mint ahogy arra Arany Krisztina is rámutatott, a firenzeiek ideiglenes migrációját, vagy esetleges letelepedését a Magyar Királyságban számos tényező befolyásolta — így az egyes családok vagyoni helyzete, politikai befolyása, társadalmi hovatartozása —, s ezek bármelyike közrejátszhatott Firenze elhagyásában. Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy miért választották a Magyar Királyságot sok más európai lehetőséggel szemben, valószínűleg választ adhat a tény, hogy a szóban forgó kereskedők egy része már közvetett kapcsolatokkal rendelkezett korábban is az

¹³³ Ezt az időszakot így jellemezte Piero di messer Luigi Guicciardini és Luca di messer Maso degli Albizzi egyik levelében, l. ASF Signori Legazioni e Commissarie filza 7. fol. 76^v., *Simonyi E.*: Flórenczi i. m. II. 781. (CCLXII. sz.).

¹³⁴ ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 321. fol. 370^f.

¹³⁵ Giovanni Scolari egyik levelében részletesen leírt felöltök, amelyeket fivérének, Filippónak küldött saját öltözetéhez, szintén erről a jómódról tanúskodnak (ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 348^f). A Scolari testvérek gazdasági háttérére útmutatásként szolgálhatnak művészeti megrendeléseik is, l. *Prajda Katalin*: Hölgy a képen. Fra Filippo Lippi Kettős portréja és a firenzei Scolari család. In: *Fiatal művészettörténészek II. Konferenciája. Konferencia-kötet* (megjelenés alatt), valamint *Katalin Prajda*: Fra Filippo Lippi's Double Portrait. In: *Journal of the Metropolitan Museum of Art* (megjelenés alatt)

országgal rokonaik, üzletfeleik, vagy éppen szomszédaik révén, s ebben a legfontosabb szerepet nyilván a Scolari családdal ápolt összeköttetések játszották.¹³⁶

Nem utolsó sorban pedig a Scolari példáján keresztül felmerül a kérdés, hogy mennyiben beszélhetünk a centrum–periféria jelenségről vagy a székhely és a filiale viszonyáról a két terület gazdasági kapcsolatait illetően vagy egy társaság felépítésével összefüggésben. A Magyar Királyság valóban alárendelt szerepet játszott volna ebben a kapcsolatrendszerben? Nem beszélhetünk-e sokkal inkább egy olyan kölcsönhatásról, amelynek eredményeként a firenzei kereskedők *know how* tőkéje és a Magyar Királyságban jelen lévő materiális lehetőségek találkoztak ezekben a társaságokban és hatékony kiaknázásukhoz nem volt szükség másra, mint jól kiépített kapcsolatrendszerre, amelynek kiindulópontját a család mint társadalmi csoport képezte?

*A tanulmányban tárgyalt Scolari levelek jegyzéke*¹³⁷

Feladás dátuma	Feladás helye	Feladó ¹³⁸	Kézhez - vétel dátuma	Kézhezvé tel helye	Címzett	Jelzet ¹³⁹	DF szám
1411. máj. 7.	Velence	Branche di (...) Scolari (Branca di Rinieri? Scolari)		Firenze	Scholaio di Giovanni Tosinghi	326	—
1412. máj. 1.	Várad	Episcopus ecclesie Varadiensis (Andrea di Filippo Scolari)		Firenze	Ser Guido Domini Tome di Florentia	324	289077.
1416. jan.1.		Niccolò Serragli			Andrea veschovo	325	289078.

¹³⁶ *Katalin Prajda*: Unions of Interest. Florentines' Marriage and Economic Considerations in the Hungarian Kingdom during Sigismund of Luxemburg's Reign. In: Essay Collection of the Conference: To Have and Hold. Marriage in Premodern Europe. Ed. Jacqueline Murray (megjelenés alatt).

¹³⁷ A firenzei apátság 326. alfondjának irategyüttese nagymértékben károsodott, valószínűleg az 1966. évi árvíz idején, ezért elképzelhető, hogy eredetileg több iratot is tartalmazott, amelyek azóta teljesen olvashatatlaná váltak. Ezen források mindegyike eredetiben maradt ránk. Az iratok keltezésére vonatkozóan a firenzei időszámítást figyelembe véve, amely márc. 25-t jelöli meg évkezdetnek, a január 1-től eddig a napig terjedő időszakban zárójelben jelzem az eredeti évszámot.

¹³⁸ A neveket minden esetben a levélben jelzett eredeti formában adom meg, azonosításukat l. a zárójelben.

¹³⁹ Mindegyik levél a Corporazioni Religiose Soppressi 78. 326. sz. fondban található, a Mediceo avanti il Principato anyagában található leveleket külön jelzem.

1416. febr. 1. (1415)	Firenze	Niccolò Serragli e chompagni		Várad	Andrea veschovo di Varadino	327	289080.
1419. máj. 17.	Szeben	Giovanni Falchucci ¹⁴⁰ (Giovanni di Niccolò Falcucci)		Várad	Andrea Scholari	328	289081.
1420. máj. 12	Firenze	Masaiozo e Jachopo di Gilio banchieri		Várad	Andrea vescovo di Varadino	329	289082.
1422. szept. 19.	Firenze	Matteo Scolari		Milánó	Averardo di Francesco de Medici	MAP filza 1. 42.	—
1422. szept. 21.	Firenze	Matteo Scolari		Milánó	Nello da Sangimignano	MAP filza 68. 410.	—
1422. okt. 2.	Firenze	Matteo Scholari		Milánó	Nello Juliani Martini, Averardo Franceschi de Medicis	MAP filza 1. 44	—
1422. okt. 28.	Firenze	Matteo Scolari		Milánó	Nello da Sangimignano, Averardo de Medici	MAP filza 1. 50.	—
1424. júl. 1.	Arezzo	Papi di (Gieppo?)		Várad	Andrea vescovo di Varadino	336	289087.
1424. aug. 9.	Szeben	Giovanni Falchucci ¹⁴¹		Várad	A. Scholari	277	289057.
1425. okt. 19.	Firenze	G di Piero ¹⁴²		Várad	A. de Scolari	335	289086.
14(...). aug.11.		Simone Melanesi? ¹⁴³		Várad	Andrea de Scolaris	330	289083.
1429. ápr. 6.	Treviso	Giovanni Scolari (Giovanni di Rinieri Scolari)	ápr. 15.	Firenze	Filippo di Scolaribus	339	289089.
1429. ápr. 30.	Velence	Domenico di Tommaso (Domenico di Tommaso Borghini)	máj. 6.	Firenze	Filippo di Rinieri Scholari	340	289090.
1429. máj. 2.	Treviso	Giovanni Scolari (Giovanni di Rinieri Scolari)		Firenze	Filippo de Schoalribus	367	289117.
1429. máj. 7.		Domenico di Tommaso		Firenze	Filippo di Rinieri Scholari	341	289091.

¹⁴⁰ „Vostro servitore Giovanni Falchucci”.

¹⁴¹ „Vostro servidore Giovanni Falchucci”.

¹⁴² „Vostro servus G di Piero”.

¹⁴³ „Vostro padre servitore Simone Milanesei?”. — Az irat kelte 1426 előttre tehető.

		(Domenico di Tommaso Borghini)					
1429. máj. 9.	Velence	Gianbonino Scolari	máj. 22.			343	289093.
1429. máj. 14.	Velence	Giovanni Scolari		Firenze	Filippo de Scholaribus	345	289095.
1429. máj. 14.	Róma	P. Fortini	máj. 18.	Firenze	Filippo de Scholaribus	347	289097.
1429. máj. 14.		Domenico di Tommaso (Domenico di Tommaso Borghini)		Firenze	Filippo di Rinieri Scolari	344	289094.
1429. máj. 15.	Treviso	Giovanni Scolari		Firenze	Filippo de Scholaribus	350	289100.
1429. máj. 20	Treviso	Gianbonino Scolari	máj. 27.	Firenze	Filippo de Scolaribus	348	289098.
1429. máj. 21.	Velence	Domenico di Tommaso (Domenico di Tommaso Borghini)	máj. 27.	Firenze	Filippo di Rinieri Scolari	346	289096.
1429. máj. 27.		Giovanni Scholari		Firenze	Filippo de Scholaribus	354	289104.
1429. máj. 27.		Andrea di ser Pagolo		Firenze	Filippo Rinieri de Scholaribus	353	289103.
1429. máj. 27.	Velence	Jacopo		Firenze	Filippo de Scholaribus	352	289102.
1429. máj. 28.	Velence	Domenico di Tommaso (Domenico di Tommaso Borghini)		Firenze	Filippo de Scholaribus	357	289107.
1429. máj. 28.	Velence	Uberto Zati		Firenze	Filippo Scholari	351	289101.
1429. máj. 28	Velence	Giovanni Scolari		Firenze	Filippo de Schoalribus	349	289099.
1429. jún. 1.	Treviso	Giovanni Scolari		Firenze	Filippo de Schoalribus	355	289105.
1429. jún. 4.		Domenicho di Tommaso			Filippo di Rinieri Scolari	387	—
1419. jún. 4	Szeben	Giovanni Falchucci		Várad	Andrea Scholari veschovo di Varadino	388	—
1429. jún. 9.		Papi di Michele Lottieri			Filippo di Rinieri Scholari	368	289118.
1429. jún. 9	Treviso	Giovanni Scolari		Firenze	Filippo de Schoalribus	361	289111.
1429. jún. 11.	Róma	Domenico di Tommaso		Firenze	Filippo di Rinieri Scholari	359	289109.

		(Domenico di Tommaso Borghini)					
1429. jún. 11.	Róma	Benedetto	jún. 16.	Firenze	Filippo de Scholaribus	358	289109.
1429. jún. 11.	Velence	Giovanni Scholari	jún. 16.	Firenze	Filippo de Scholaribus	362	—
1429. jún. 14.	Faenza	Niccolò di Matteo riveditore (Niccolò di Matteo Villani)	jún. 16.	Firenze	Filippo di Rinieri Scholari	360	289110.
1429. jún. 17.	Velence	Giovanni Scolari		Firenze	Filippo de Scholaribus	364	289114.
1429. jún. 23.	Velence	Domenico di Tommaso (Domenico di Tommaso Borghini)	jún. 27.	Firenze	Filippo Scholari	365	289115.
1429. jún. 23.	Velence	Pagholo Banchi?	júl. 2.	Firenze	Filippo Scholari	369	289119.
1429. jún.	Velence	Nicolaio Ringhiadori	jún. 27.	Firenze	Filippo Scolari	366	289116.
		Paolo di ser Lando Fortini			Filippo Scholari	342	—
1429. márc. 27.	Treviso	Luise dele Toaye			Filippo de Scholaribus	356	289106.
	Treviso	Francescha di Rinieri Scolari	1429. jún. 16.	Firenze	Filippo Scolari	363	289113.
1448. (1447.) febr. 11.		Lorenzo Scolari			Pietro de Medicis	MAP filza 16. 35.	—

Men of Letters, Men of Business 1.

Florentines in the Hungarian Kingdom during the Reign of Sigismund

During the last decade published studies on agents' and merchants' activities have uncovered a neglected history of Florentine businessmen outside the walls of the city-state. In spite of the discovery of new sources relevant to the history of the Hungarian Kingdom, authors paid little attention to the global dimension of the phenomena. They did not address the questions of why and how these merchants operated abroad, what the context was in which they negotiated business and developed social ties. Their small diaspora provided the scene for a fairly extensive correspondence. This paper's aim is to reconsider the importance of private letters in the reconstruction of social and economic ties among a diaspora's members in the light of primary sources housed by the Florentine

Archivio di Stato. When taking stock of the history of the Florentine diaspora in the Hungarian Kingdom, the importance of the social network provided by the Scolari brothers cannot be ignored as possibility for placing it in larger contexts of global history. The article concentrates on three family branches' correspondences, the branch of Matteo di Stefano Scolari, that of Andrea di Filippo Scolari and the branch of the three brothers: Filippo, Lorenzo and Gianbonino di Rinieri Scolari with other Florentine merchants. Their letters give us a picture however fragmentary is on the circulation of goods and that of people between Hungary and Florence during an eighteen years long time span.

The intention of this essay is to put into consideration a few issues regarding the life of Florentine merchants operating in the Hungarian Kingdom during the Reign of Sigismund through the Scolari's case. Therefore the article focuses on eight main themes: delivering messages and goods, banking, instrumental friendship, trading channels, circulation of information, family solidarity and geographical mobility.

The first part considers the ways of posting letters by using regular postal service established by merchants or by drawing upon the task on reliable servants and employees (*fanti, famigli*) who acted as messengers (*corrieri*) to their behalf. The relationship between banking system and correspondence is well reflected in several letters addressed to Andrea Scolari by Florentine bankers running their local *tavolo* at the Mercato Vecchio. The analysis of these letters also suggests that developing friendship or maintaining kinship ties across large distances were subject of good postal service which made possible for merchants to change ideas also on issues not strongly connected to business.

As the case study of the Scolari's correspondence illustrates, sketching Florentine trading community from various angles is rich in challenging historical problems, therefore the themes discussed here do not provide us with a more in-depth analysis and do not stress important questions of cultural mediation and that of kinship networks.

In this essay the author's hope is to point out that a closer look at merchants' correspondences shows the importance of personal networks which did not remain on the level of a single social connection but these channels diffused to economic life as well, establishing overlapping networks of kin and men in business. Nevertheless the scarce preservation of medieval letters from the territory of the Hungarian Kingdom makes these correspondences unique from their private point of view.

